

Володимир Лис про

Сократа

Данила Галицького

Фернандо Магелана

Ісаака Ньютона

Шарлотту,
Емілі, Енн
Бронте

Володимир Лис
про

Сократа

Данила Галицького

Фернандо Магеллана

Ісаака Ньютона

Шарлотту, Емілі, Енн Бронте

ГРАНІТ

Володимир Лис про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магеллана, Ісаака Ньютона, Шарлотту, Емілі, Енн Бронте. – К.: Грані-Т, 2008. – 136 стор., іл. (Серія «Життя видатних дітей»)

Сучасний письменник Володимир Лис познайомить тебе із п'ятьма непересічними особистостями, що стали відомими завдяки впевненості в собі й прагненню до перемоги. Сократ – визначний філософ античної доби, чиє вчення започаткувало один із важливих напрямів розвитку філософії; Данило Галицький – перший український король, якому вдалося об'єднати дві держави – Галичину й Волинь; Фернандо Магеллан – європейський першовідкривач, який здійснив кругосвітню подорож; Ісаак Ньютон – фізик, що відкрив закон всесвітнього тяжіння; Емілія, Шарлота, Енн Бронте – сестри-письменниці, чиї твори увійшли до світової класики.

Книга для розумників і майбутніх першовідкривачів.

Володимир Лис

про

Сократа

Данила Галицького

Фернандо Магеллана

Ісаака Ньютона

Шарлотту, Емілі, Енн Бронте

ВИБИРАЙТЕ САМІ СВОЄ ЖИТТЯ

Дорогі юні читачі!

У вашому житті вже, напевне, були такі ситуації, коли доводилося вибирати. Скажімо, вибирати друзів. Вибирати, як чинити: сказати те, що думаєш, а чи промовчати; заступитися за когось іншого чи пройти мимо? А часом навіть вибирати, чи вчити уроки, а чи дивитись цікаву телепередачу або «зависати» в інтернеті.

А є ще такий великий вибір, який називають вибором долі. Тобто життєвого шляху. Рано чи пізно він постає перед вами і визначає, ким, а головне – яким кожен буде в цьому непростому житті. Робили такий вибір і герої цієї книжки. У ній нема моралізування й повчання, а є просто розповіді про те, як звичайні діти робили перші кроки на майбутньому видатному шляху. Своєму шляху.

Найбільше я не любив у дитинстві, коли дорослі зі мною «сюсюкали». Зараз для мене

діти – це ті ж дорослі, лише менші зростом. Саме таким людям я часом серйозно, а часом із усмішкою розповідаю свої історії. Звісно, намагаюся розповідати цікаво, іноді – як маленькі детективчики. Якщо це вдалося цього разу – буду радий.

Володимир Лис

ЗАПИТАННЯ
АФІНСЬКОГО ХЛОПЧИКА

КОЛИ УСЕ ЗНИКАЄ

Якщо ви подивитесь на політичну карту світу, в якому живете, то побачите багато різнобарвних клаптиків. Це зафарбовані в різний колір країни. Їх тепер понад дві сотні. Проте якби ми уявили собі таку карту в сиву давнину, скажімо, дві тисячі триста шістдесят років тому, то побачили б на ній не більше десяти країн, які прийнято називати колисками цивілізації. Це, може, півтора десятка царств і князівств, розташованих насамперед на півдні Європи, півночі Африки та частково – Азії. Одна з цих країн – Еллада, древня Греція, поділена на багато полісів, тобто невеличких міст-держав. В одному з цих полісів у хатині на околиці міста Афіни жив звичайний грецький хлопчик Сократ, якого його мама Фенарета називала ніжно Сократиком.

Малий Сократик щойно прокинувся. Розплющив спочатку одне око, а потім друге. Він любив, прокидаючись, грати в цю гру. Його ліве око дивилося у темно-сіру стіну. І якщо довго дивитися, не розплющуючи правого, то починає здаватися, що стіна зрушує з місця і наближається.

Ось-ось вона обхопить тебе невидимими руками!.

І тут треба вчасно розплющити праве око. Тоді в нього загляне гілочка айви, а головне – хлюпне велике

синє небо, таке блакитне, що аж очам боляче. Бо ліве око мовби посувається до правого – дуже вже хоче й собі покинути осоружну стіну та вмитися цією бездонною блакиттю.

Сократик раптом відчув, що він сам-самісінький у їхньому будинку. А може, й не лише в будинку. Раптом мовби зникли всі не лише в цілім Алопеці, куточку Афін, де вони жили, а й у всіх Афінах.

Спочатку йому стало лячно, і він вирішив, що ліпше в такому випадку пересидіти в цій кімнаті, адже люди, напевне, зникли не назовсім і коли-небудь повернуться. А якщо не повернуться? Він буде сам-самісінький у цілому світі?

І тут Сократик подумав, що це було б не так уже й кепсько. Насамперед не треба буде пасти цю вреднющу неслухняну козу Мекаліну. Хай собі ходить, де хоче, бо нікого ж не буде, щоб сварити її за те, що козисько-неслухнисько залізе в чужий город чи виноградник або пожує чиюсь почеплену на загорожі одежину. А втім, кози також не буде.

Сусідський хлопець Емпемедокл не дразнитиме через те, що його, Сократиків, ніс схожий на гачок, лоб – на великого шишака, а довгими вухами можна підмітати вулицю. Він, Сократик, тепер найвродливіший.

«Ух ти!» – подумки присвиснув хлопчик, бо подумав, що це ж можна буде піти до крамнички тітки Теромени

й набрати собі скільки завгодно тих смачних горішків, якими вона торгує. А в сусідній крамниці безкоштовно напиться брунатного, схожого на загуслу кров, вина. Він, правда, вина ніколи не пив, знає, що від нього, як каже тато Софронікс, світ пливе перед очима, але можна було б спробувати. Коли світ пливе (невже у велетенському човні?) – це, напевно, добре. Взагалі, можна багато чого спробувати, коли тобі ніхто не заважатиме і на тебе не сваритиметься.

Наприклад, піти в місто й там залізти на стіну храму богині Афіни, який споруджується в центрі і, як каже дядько скульптор Ліодор, буде найбільшим храмом не тільки в Аттиці, але й у всій Елладі. Сократик стояв одного разу біля тієї будови й уявляв, як було б цікаво оглянути місто з такої висоти. Проте щойно поткнувся всередину, між колони, як почув грубе: «Куди пхаєшся,

малий?» А потім його ще й схопили за комір і викинули геть, наче маленьке шкідливе щеня.

«Скільки ж речей можуть бути моїми?» – подумав Сократик.

– І що ти з ними робитимеш? – раптом почув він тонюсінький голосок.

Сократик озирнувся, щоб побачити, яке це дівчисько кепкує з нього. Але в кімнаті нікого не було.

– Що я робитиму? – перепитав він. – Знайду, що.

Він заплющив очі й побачив себе на стіні храму Афіни. Від висоти й вигляду міста перехоплювало подих. Це ж, напевно, видно не лише інші храми – як-от, Посейдона, а й до самого Пірея видно і навіть кораблі – маленькі, наче іграшкові. Тільки... Тільки людей ніде не видно. Їх нема. Вони зникли.

Тут Сократик почув гуркіт і зрозумів, що то впала драбина, по якій він залазив на стіну. Хлопчик хотів закричати, але що це допоможе? Однак драбини ніхто не подасть. Він приречений сидіти і дивитися на це невимовно гарне мертве місто.

– Н-не хочу, – прошепотів Сократик і розплющив очі.

Він сидів на лежанці у своїй кімнаті. У тій кімнаті, з якої боявся вийти. Адже він сам-самісінький у місті і в цілому світі.

І раптом він почув якийсь дивний звук. Щось прорізало тишу, немов розпиляло її.

– Ме-е! – повторився звук.

То нагадувала про себе коза Мекаліна. А якщо є коза, то, може...

Сократик підхопився і кинувся надвір. Зовсім забувши, що поверх сорочки треба одягти хітончика. Хлопчик забіг до хліва й відчинив двері. Коза дивилася на нього незадоволеним оком.

– Я зараз, зараз пожену тебе пастися, – сказав Сократик і погладив кізоньку по голові. – Вибач, що я заспав. Тато, напевне, давно вже на роботі.

І він притулився щокою до волохатого козиного боку. Коза, що не звикла до такої ласки, бо ж пастух не раз смикав за її хвоста і бив хворостинкою, дивилася на нього тепер украй здивовано.

– Що з тобою? – промовляв її погляд.

Сократик вигнав козу у двір. А тоді забіг до хати, вхопив шматок хліба і кілька маслин. І спинився – цього разу він почув, як тітка Беотініда свариться на своїх курей, десь далі на вулиці плаче дитина, а ген долинають глухі сильні удари – то, напевне, забивають палі під палац, отже, треба буде побігти подивитися...

Коли Сократик вигнав козу на вулицю, то побачив, що назустріч йому йде шмаркач Велімід, друг Емпемедокла, який учора разом із Сократовим одвічним недругом насміхався з нього.

«Ну, зараз я дам йому ляща!» – подумав Сократик – і раптом відчув, що не зробить цього.

– Привіт, Веліміде! – весело і приязно сказав він. – Гайда зі мною. Я тобі покажу, де над річкою у скелях ховається лисиця.

– Лисиця? – Велімід дивився недовірливо.

– Еге ж, лисиця. Напевне, та, яку тітка Беотініда називає міською злодійкою. Ну, ходімо.

– А ти... Ти битися не будеш?

– Ні, – сказав упевнено Сократик і раптом усміхнувся. – У мене справді ніс схожий на гачок. Коли він виросте ще більшим, я закидатиму його в річку і ловитиму на нього рибу.

Йому раптом стало весело від цього кепкування з самого себе. Велімід також усміхнувся і ще несміливо наблизився до Сократика. І тут Сократик скрикнув: ну, звісно, шкідниця Мекаліна скористалася моментом і залізла в шкodu – почала обгризати кизилове дерево, з ягід якого тітка Леокадія варила найкращий на їхній вулиці напій.

ПРОДАВЕЦЬ ПОСУДУ

Дядько Малікід, торговець амфорами і горщиками, казав до одного з покупців:

– Он бачите того малого? Он того...

– Хлопчака, що спинився біля маслинового дерева? Клаповухого?

– Так. То малий Софронікса-каменяра і повитухи Фенарети. Він підходить до мене і завше норовить...

– Щось поцупити?

– Якби ж то. Він, цей хлопчисько, мене завше про щось питає.

– Та діти люблять питати.

– Він не така вже й дитина, самі бачите. Літ дванадцять буде. А питає геть про все. І ніби серйозно, а здається, що кепкує. От послушайте. Якось мене спитав, чого я торгую посудом, а не маслинами чи одягом. Я кажу – того, що мій батько цим торгував і мій дід. І якщо дозволить могутній бог Гермес, то й син мій торгуватиме.

– Знаю, ваша родина завше торгувала посудом, – сказав покупець. – І посуд у вас міцний, не те, що у цього Артонедокла: місяць послужить і тріскається. Добру славу має ваш посуд.

– Бо маємо гарних постачальників, – сказав Малікід. – Знаю, хто добре посуд виготовляє, кому гарну глину привозять. У тих і замовляю.

– То що ж вас збентежило у запитанні цього малого? – здивувався покупець.

– Та, бачите, – Малікід пошкрябав підборіддя. – Цей шибеник каже: «Виходить, що то не ви торгуєте, а ваш батько, а може, й досі – ваш дід».

– І справді шибеник, – осудливо похитав головою покупець. – Так насміхатися з шанованої людини.

– Та ніби й не насміхався. Тільки звідтоді поселився у мені дивний неспокій. Я ж моряком хотів бути. Світ побачити. Проте ось горщики продаю. Після тієї розмови море мені вже двічі приснилося. Батько покійний переконав, що то небезпечна професія. А ще я хотів бути теслею. Однак батько твердив, що тесати – то... за день намагаєшся сокирою і мідяки матимеш. Вигіднішої роботи, ніж торговцем, казав мій батько...

Він замовк. Сократик пройшов мимо нього – лише на мить повернув голову, ковзнув поглядом і попрямував далі.

– От бачите, не став чіплятися, – сказав покупець.

– Дивно, – відповів Малікід. – Уперше він не спинився. Може, вас побоявся?

– Чому б то мене боятися? – аж образився покупець. – А про що він ще вас питав?

– Багато про що... Як я гадаю, чому для будівництва он того храму вибрали саме цей пагорб? І чи не вважаю, що блакитна глина для посуду краща за руду? І яких птахів та псів я люблю найбільше?.. Гм, чого ж він не спинився біля мене цього разу, цей капосний хлопчисько?

ЗАГАДКОВА МАМИНА РОБОТА

Чим займається на своїй роботі тато, Сократик добре знав. Адже не раз бував у майстерні на околиці Афін, де працює його тато Софронікс, знаний у місті, а може, й у всій області Аттиці каменярь. Навіть допомагав татові обтісувати каміння. Сюди з кар'єру, що неподалік, привозять великі й не дуже каменюки. Вони доволі різні – продовгуваті, круглясті, квадратні, здебільшого – безформні, з великою кількістю гострих кутів. Тато повинен обтесати каменюки й надати їм однакової форми, а робітники-раби потім складають їх у великі штабелі – круглі до круглих, квадратні до квадратних, прямокутні до прямокутних. Возами каміння доставляють на будови – з нього, важкого й холодного, виростають храми, житлові будинки, крамниці й міські стіни.

З татовою роботою все зрозуміло. Сократик твердо вирішив – коли виросте, теж стане каменярем. Як тато Софронікс, як старший брат Анаксимен, котрий бурчить, що ліпше вже найметься матросом на корабель і хоч світу білого побачить, аніж тесати день за днем це дурне каменяччя, від якого терпнуть руки, – проте насправді, здається, покидати важке, але таке потрібне заняття не збирається.

А ось мамина робота для Сократика загадка. Його мама Фенарета – повитуха. На його запитання, що таке повитуха, мама якось відповіла:

– Ти вже не маленький, Сократику. Тому я тобі скажу – я допомагаю з'являтися на світ маленьким дітям.

– Маленьким дітям? – здивувався тоді Сократик. – Отже, ти й мені допомогла з'явитися? Як це, мамо?

– Тобі допомогла інша повитуха.

– Інша? Як це?

– Підростеш – дізнаєшся, – сказала мама.

Еге ж, підростеш. А йому цікаво дізнатися тепер. І з кожним днем усе нестерпніше. Звичайно, він уже не маленький хлопчик, який вірить, що дітей знаходять у винограднику чи ранками їх викидає на берег море або (якщо це дівчатка) виносить і кладе на прибережну гальку сама богиня Афродіта. А також дітей не приносять дивні птахи евфаліни – великі й білі, наче з

обпаленими чорними крилами, котрі навесні іноді зупиняються перепочити в долині поблизу Афін, летячи з далекого Єгипту в не менш далекі північні варварські краї, де живуть величезні люди-мавпи у ведмежих шкурах, а зігріваються вогнем, видмухуючи його зі своїх потворних пащ.

Діти справді народжуються, як і каже мама Фенарета. А до того живуть у великих животах своїх мам. Тільки як їм допомагає Сократикова мама? Невже розрізає живота? Запитати в когось? Хоча б у того ж Емпемедокла?

Проте ще підійме на сміх, що він, Сократ, не знає таких очевидних речей.

Мама не раз поверталася з роботи рано-вранці. Приходила втомлена, але щаслива. Тоді в неї було якесь дивне обличчя. Сократик довго не міг визначити, як назвати таке мамине обличчя. І якось подумав, що воно схоже на сонце, яке ось-ось має зійти. Мовби те сонце – всередині маминого обличчя.

Іноді маму перепиняла тітка Беотоніда, а часом навіть приходила до них додому, як тільки з'являлася мама.

– Ну, хто цього разу?..

– В Леокадії, напевне, знову хлопчик?..

– Невже правду казала Міоретта, що буде двійня?..

Найчастіше при такій розмові Сократика, якщо він був удома, відсилали кудись погуляти. Одного разу він захотів підслухати, але наступив на галузку під вікном, мама почула і насварилася.

Добре було те, що мама зі своєї роботи приносила подарунки – солодкі виноградні родзинки, смачні млинці й пиріжки, свіжий козячий сир.

КАПОСНИК

А одного разу Сократик таки здійснив задуману капость. Ну, може, й не капость, бо дуже вже йому хотілося дізнатись (і навіть побачити), як то мама допомагає дітям на світ з'являтися.

Коли по маму вкотре прийшли – той дядечко був такий наляканий, – і мама швидко зібралася, хлопчик крадькома вирушив за нею.

На його щастя, біля будинку, розташованого неподалік, не було паркану, а на подвір'ї – собаки. Сократик обережно-обережненько, тихенько-тихесенько прокрався на подвір'я. Потім крався вздовж стіни. Проте його чекало розчарування – вікна були завішані цупким полотном: і одне, й друге. За вікнами металася чиясь тінь. Потім з'явилася ще одна, і він упізнав – це мамина. Чувся стогін, який раптом переріс у жахливий крик. Наче там, у хатині, когось били. Чи вбивали. Со-

кратик відсахнувся. Нажаханий, кинувся тікати, але перечепився через якусь колоду й боляче забив коліно.

Коли ж підвівся, то побачив перед собою жіноче обличчя.

– Ах ти, малий капоснику! Малий негіднику! – вигукнула жінка і боляче смикнула хлопчика за вухо. – Підглядав?

– Я... – Сократик даремно намагався звільнитися. – Я... Там моя мама.

– Твоя мама? – жінка трохи ослабила пальці. – В хаті? Ти брешеш, малий халамиднику.

– Моя мама – Фенарета, – видихнув Сократик.

– Он як! То ти прийшов до мами?

– Так... Мені... Мені було вдома страшно. Вже вечір... Жінка відпустила вухо і сказала, що він може почека-ти маму. Он там, на вулиці, на кам'яній лавочці.

Сократик так і зробив. Звідти крику вже не було чути. Темніло. До нього підійшов якийсь чоловік, став поруч, простяг Сократикові персика. І пожалівся, що його оце вигнали з хати. А він же чекав сина.

– Сина? – спитав Сократик.

– Еге ж, – сказав чоловік. – Бо доньку вже маю. А сина я б навчив обтісувати сосни. Їх привозять з варварської півночі, знаєш?

Сократик взявся розпитувати про сосни. Він не знав, що то за дерево. З тих сосон, пояснив чоловік, будують кораблі. Тепер, коли елліни виграли війну з Персією, потрібно багато кораблів – торгувати й освоювати нові землі на заході й на далекому морі – Понті Евксінському.

Так вони довго розмовляли, доки вечірню тишу не протнув пронизливий крик. Чоловік підхопився на ноги. А з хати вибігла та сама жінка.

– Етеміне! – крикнула вона. – Де ти там? У тебе син!

Чоловік кинувся до хати. А Сократик залишився на лавочці. Він вирішив дочекатися мами. Однак із хати вийшла не мама, а та сама жінка.

– Хлопчику, де ти? – гукнула вона. – Не бійся. Йди-но сюди. Тебе мама кличе.

Сократик пішов на її голос. Жінка завела його до хати. Там стояла його мама. Її обличчя було вкрите рясним потом, а на руках вона тримала щось загорнуте в тканину.

– Поглянь, Сократику, який красень, – сказала мама.

Личко, на яке глянув Сократик, було червоне, зморщене, неприємне.

«Оце такими бувають маленькі діти?» – розчаровано подумав він.

Потім його нагодували смачними оладками, напоїли виноградним соком. І він пішов із мамою додому. Дорогою мама сказала йому, що є така прикмета: якщо дитину першою побачить незнайомий чоловік, то доля її буде щасливою.

– А ти ж у мене чоловік, – мама погладила його по голові й усміхнулася. – Чоловічок.

Мамина рука була тепла і приємно пахла. Наче свіже козяче молоко. Сократик ішов і думав, як дивно влаштований світ. Чому люди народжуються такими маленькими і безпорадними? Невже такими були і знамениті полководці, й скульптори, й цар Леонід, котрий, як розповідав тато, врятував Елладу? І Фемістокл, який виграв морський бій з персами? І він, Сократик, теж таким був? Чому вони потім ростуть, і як це відбувається? Він знає, що маленькі діти спочатку не вміють говори-

ти й ходити. І думати теж не вміють? Тоді звідки в них потім беруться слова, думки? І чому одні виростають великими, а інші залишаються геть маленькими, як їхній сусід Перістока?

«Виросту й геть про все дізнаюся», – подумав Сократик.

ТАТОВА ТАЄМНИЦЯ

Мама послала Сократика до каменярі – чогось довго не вертався з роботи тато. Вона хвилювалася – може, щось трапилось? Адже бували випадки, коли нетерплячі намагалися лізти туди, де добувають каміння. Он Мерідата придушило, рука так і зосталася нерухомою і, наче лозина, звисає вздовж тіла.

Проте в каменярі тата не було. Татів напарник Теміфокл показав кудись убік. Мовляв, бачив, як туди прямував Софронікс.

У маленькому ґроті Сократик побачив тата. Ні, спочатку почув якийсь дивний звук, а потім спинився вражений. Тато порався біля великого каменя. Проте не обтісував його, як звично, а працював різцем. Зачудований Сократик підійшов ближче й побачив, що із каменю проступає чиесь обличчя. Він придивився пильніше.

– Мама, – вражено прошепотів Сократик.

Тато озирнувся. Обличчя у нього було збентежене, аж засоромлене.

– Ти, тату, скульптор? – здивовано спитав Сократик. – Ти такий, як Ліодор?

Тато збентежився ще дужче. Він витер піт з лоба, підморгнув синові й приклав пальця до вуст.

– Мені ще далеко до Ліодора, – сказав, і голос у нього був чомусь захриплим. – Але я... Я вирішив спробувати. Впізнаєш?

– Так, – мовив Сократик. – Схожа. Тату, дуже схожа на маму.

Потім Сократик сидів біля тата і дивився, як той працює різцем. А відтак тато розповів, що колись хотів стати скульптором.

– Чому ж не став? – запитав Сократик.

– Бачиш... У мене спочатку не дуже виходило. До того ж я був сином простого каменяра, і треба було заробляти на хліб. Потім я одружився, і пішли діти. Ось ти народився. Знаєш, – він довірливо нахилився до сина, – то не перша моя скульптура. Першу... Першу я продав скульптору Темістону.

– Продав?

– Ну, він заплатив чималі гроші. Нам якраз не вистачало на будинок.

- А де твоя скульптура зараз?
- У храмі Артеміди, – сказав тато.
- То її можна побачити?
- Так... Але...

Тато ще більше збентежився. І пояснив, що під скульптурою еллінського воїна Мелетена стоїть ім'я Темістона. Вражений Сократик аж спинився: як це може бути? Чому ж тато на таке погодився? Невже скульптуру не можна було просто продати? Однак він побоявся запитати про це. Зате спитав про те, що мучило його вже стільки часу: як так виходить, що з каменю народжується хай нежива, камінна, але людина? Або звір. Звідки відомо, де саме треба тесати, аби з'явився ніс, губи чи лапа у звіра?

– Я й сам не знаю, – посміхнувся тато. – Наче хтось підказує. Може, боги. Дивлюсь на камінь, і раптом бачу, що в ньому наче хтось сидить. І я його мушу неодмінного звідти дістати.

РАБ-УТІКАЧ І ПРОДАНА МАМА

Чоловік був страшенно обірваний і брудний. Він лежав на березі невеличкої річки і простягав до неї руку. Коли Сократик з осторогою наблизився, чоловік прохрипів:

- Води...

Сократик приніс йому у жмені води. Чоловік жадібно випив, а тоді спитав, чи малий не допоміг би йому сісти. І чи немає в нього шматка хліба? Коли чоловік сів, Сократик побачив на його нозі велику рану.

– Я збивав кайданку, – пояснив чоловік. – Бив каменем і сам собі поранив ногу. Ну, чого ти так дивишся? Я раб, який утік від свого господаря. Можеш донести на мене, й отримаєш за це два купреми. Точніше, твій батько або мати. Небагато, але що варте життя раба? Дві жалюгідні монети. Правда, коли я був царем, моє життя коштувало сто возів золотих монет.

– Ти був царем? – здивувався Сократик.

Звісно, у те важко було повірити. На побитому темному тілі раба висіло щось схоже на порвану торбу. Але цікавість Сократика була такою великою, що він допоміг рабу-втікачу дошкандибати до печери в скелі неподалік.

Тут раб, якого звали Абу-Рухнім, розповів, що він справді був колись царем невеличкої держави на півночі Аравії – є така країна за тисячу кілометрів на південь від Еллади, за великим морем. На їхнє царство напало військо єгипетського фараона, і цар потрапив у полон. Спочатку йому, як особі царського роду, непогано жилося при дворі фараона. Проте він не міг стерпіти неволі, хай і почесної. Спробував утекти, але

його разом зі слугою наздогнали вже в пустелі. Він ще двічі втікав, і після третьої втечі його перетворили у звичайного раба, а потім продали купцеві з Греції. І ось він утік знову. Коли його знайдуть, то, звичайно, на нього чекає смерть. Але він мусив утекти, бо рабство гірше за смерть. А так хоч є надія, що він якось повернеться до свого бідолашного народу, туди, в спекотну пустелю, де на все царство є лише дві оази і чотири джерела води.

«Виходить, раб міг бути царем? – спитав начебто когось невидимого Сократик. – А цар став рабом? Як же це?»

Того ж дня Сократик навідався до знахаря Авліона і попросив, нібито для тата, мазі, яка заживляє рани. Та Авліон наступного дня зустрів Софронікса і вельми здивувався, що той ходить. Мусив Сократик розповісти батькові про раба-втікача, який переховується в печері. Батько зажадав, аби Сократик привів його до тієї печери.

Хлопчик не чув, про що розмовляли батько Софронікс і Абу-Рухнім. Він вартував, аби хтось випадковий не наблизився до печери.

– Ходімо, – коротко сказав батько, коли вийшов.

Разом із сином він пішов до власника каменярні, якому належав раб-утікач, і запропонував йому про-

дати раба. Та власник каменярні заломив таку ціну, що Софронікс тільки почухав потилицю.

– Я міг би, – сказав він раптом, – я міг би запропонувати панові Атолексу дещо значно вартісніше за цього раба і навіть сотні рабів.

– І що ж це? – спитав заінтригований Атолекс.

– Ходімо, – знову коротко сказав Сократів батько.

Він привів господаря каменярні – власника Абу-Рухніма і ще двох сотень таких самих нещасних безправних істот – до своєї потаємної майстерні. Скульптура Фенарети вже була готова. Коли Софронікс відчинив двері, жінка, вирізьблена з білого, добре відшліфованого каменю, наче ступила назустріч сонцю, що зазирнуло до майстерні. Ця біла вродлива жінка загадково ніжно всміхалася своїми кам'яними вустами.

– Гаразд, я беру її, – сказав господар каменярні, захоплено прицмокнувши.

– Тату, ти... продаєш маму? – вражено спитав Сократик, коли товстий огидний багач (саме таким він здався йому тепер) вийшов.

– Я витешу іншу скульптуру, – зітхнув тато. – Обов'язково витешу.

– Авжеж, – зітхнув Сократик. – Але шкода... Мама така гарна.

ДІВЧИНКА З МІЛЕТА

Через місяць Софронікс і Сократик пішли в порт Перей, що був поруч з Афінами. Разом з ними пішов і Абу-Рухнім. Рани на його тілі вже зажили. Софронікс вирішив переправити Абу-Рухніма до міста Мілета, де жив його добрий приятель Адомоніс, разом із яким він воював під час персько-грецької війни. Софронікс мав домовитися з капітаном корабля, який плыв до Мілета, аби той доправив раба Адомонісу – начебто як подарунок старому другові. А насправді Софронікс написав записку Адомонісові, де просив відпустити раба, бо той, мовляв, врятував йому життя. А з Мілета, розташованого в Малій Азії, Абу-Рухнімові буде легше дістатися до себе додому. Якщо зуміє, звичайно. Але то вже його клопіт. Проте Сократик вірив – зуміє.

Доки батько вів переговори з капітаном, Сократик стояв на березі. Він дивився на пристань, на білі вітрила судна, що якраз приставало до берега.

– Кого ти чекаєш, хлопчику?

Сократик обернувся на цей тоненький дівчачий голосок. Перед ним стояла худенька дівчинка, загорнута у напівпрозору легку тканину. Сократик подивився у блакитні очі дівчинки і подумав, що вони дивно схожі на маленьке-маленьке море, яке, не знати чому, раптом почало розширятися. Йому навіть здалося, що він пливе тим морем.

За кілька хвилин він дізнався, що дівчинку звати Аспасія, вона дочка купця з Мілета і ледве вмовила тата взяти її з собою до Афін, про красу яких він стільки розповідав. Татові навіть довелося переконувати матросів, що його маленька донька не може принести їм зла, – хоч, кажуть, жінка на кораблі приносить нещастя, то ж яка вона жінка? Їй же тільки дванадцять років, а щойно пішов тринадцятий.

– І мені стільки ж, – зрадів Сократик.

Він подумав, що дівчинка ця не тільки гарна, а з нею дуже легко розмовляти. До неї Сократик майже відразу відчув довіру, не те що до цього дівчиська Орагони з сусідньої вулиці, яка завжди з нього кепкує.

Він вирішив щось на прощання подарувати Аспасії. Але нічого з собою не мав. Навіть камінця, якого

відшліфував у татовій майстерні й зберігав у себе на підвіконні. Тож він лише відійшов трохи і відламав гілочку кизилу з п'ятьма червоними ягодами.

– Як гарно, – тільки й сказала Аспасія.

– Ти ще повернешся до Афін? – спитав Сократик.

– Не знаю, – відповіла Аспасія. – Але я дуже хотіла б.

– І я...

Через годину Сократик на пристані махав рукою двом таким несхожим людям. На палубі невеличкого корабля стояла дівчинка з гілочкою кизилу в руках і чоловік із незвично темною шкірою.

ІСТОРІЯ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Сократ (470 – 399 роки до нашої ери) був і скульптором, і відважним воїном, який прославився своєю мужністю під час відомої в античній історії Пелопонеської війни. Але найголовніше те, що він став знаменитим філософом, який усе життя шукав його сенс, шукав істину. Сучасники називали Сократа наймудрішим з людей. Він же відповідав, що знає лише те, що нічого не знає. І дорослим він страшенно любив ставити запитання, на які спонукав інших шукати відповіді.

Уже дорослим він вдруге зустрів Аспасію, котра стала дружиною полководця і правителя Афін Перікла й створила в своєму домі своєрідну філософську школу та познайомила Сократа з багатьма впливовими людьми того часу – вченими, філософами, письменниками.

Сократа засудили на смерть за сміливість поглядів та філософську діяльність, але він і досі вважається батьком європейської філософії й дивує нас своєю мудрістю. Сам же Сократ порівнював свою діяльність із роботою своєї матері-повитухи, акушерки, яка не народжує дитя, а тільки сприяє матерям під час пологів. Сократ убачав своє завдання в тому, щоб допомогти народити правильну точку зору. «Лише знання, яке виходить зсередини людини, є істинним», – казав він. І це досі актуально, чи не так?

КНЯЖИЙ МЕЧ

ПОВЕРНЕННЯ ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ

Найбільше малий Данилко любив, коли його батько, великий князь Волинський і Галицький Роман Мстиславович, повертався додому з чергового походу. Ще князь із військом тільки наближався до Галича, а про те, що їхній володар повертається, сповіщав спеціальний гонець. Серце маленького княжича забилося, коли він побачив, як у ворота замку влетів на коні князівський дружинник. Хлопчик вибіг на замкову стіну й гукнув:

– Федірку!

Так, то був молодий дружинник Федірко, який не раз брав його на руки і вчив тримати лука та цілитися стрілою, за що дуже сердилася мама Анна, а ще більше – нянька Оліяна: вони-бо вважали, що стріла з-під слабої княжичевої руки може ненароком полетіти не туди, куди слід, а тятива боляче вдарить по пальцях чи, не дай Боже, по щоці або носі. От уже ті жінки! Слабка рука, хо-хо... Та у нього он яке вже ручище, скоро важкий татів меч підніматиме.

Федірко почув знайомий княжичів голос і підняв голову. Обличчя дружинника світилося радістю.

– Я, княжичу! Обережно, не впади...

– Тато! Тато вертається? – щосили крикнув Данилко, і його дзвінкий голосок налякав зграйку синичок та горобців, що спурхнули з вежі.

– Так, княжичу! – басовито гукнув Федірко, і його голос був також радісним і урочистим. – Великий князь Роман здобув славний стольний град Київ і вертається володарем всієї землі Руської!..

А потім був день, коли гули, співали дзвони замкової князівської церкви і всіх храмів Галича. Тато Роман їхав попереду війська на баскому білому коні. Назустріч йому із замку вийшла велика княгиня Анна, яка тримала за руку Данилка, а його молодшого братика Василька ніс на руках тивун Мартич. Позаду них ішли бояри і духовенство. Данилко захоплено дивився на тата. І раптом на якусь мить побачив – то не тато, а він, Данилко, Данило Романович, сидить на білому коні, з довгим, притороченим до пояса мечем. З несподіванки він аж заплющив очі.

Та ось обидві процесії зупиняються. Тато легко зістрибує з коня, підходить до мами Анни, цілує її, а потім синів. Данилко відчуває, як чимось бентежно-хвилюючим, аж таємничим, пахне татова щока. Привітавшись із боярами та священниками, тато Роман знову сідає на коня й робить якийсь знак. Федірко та

тивун подають йому Данилка і Василька. Князь садить синів поперед себе, і так вони вїжджають у замок.

У Данилка від гордощів забиває подих. Це ж і йому кричать «слава» люди, які вийшли зустрічати князя. Хлопчик сердито дивиться на маленького Василька, котрий, налякавшись, починає пхинькати. От уже малеча-дрібнота! Це ж він, Данилко, повертається із здобутого Києва. Ні, він нічого не боїться. Він виграв велику битву і зачерпнув шоломом воду з великого Дніпра. Він простягає руку і крадькома торкається руків'я князівського меча. Метал приємно холодить руку. А пальці... пальці зненацька наче прилипають і, підкоряючись невідомій силі, намагаються обхопити те місце, за яке недавно, здобуваючи Київ, тримався тато Роман, його найкращий, найсильніший у світі тато і водночас непереможний великий князь.

КУДИ МЧИТЬ КІНЬ?

Надворі вже весна, рясно цвіте вишня біля князівського палацу. Над цвітом гудуть бджоли, а татові підводять коня – тільки тепер іншого, гнідого. Отже, тато збирається кудись рушати? Данилко, що скопив погляд від стола за вікно, миттю зривається на ноги.

– Княжичу, каша!

Даремно кричить Оліяна. Данилко, наче вихор, уже мчить сходами, перестрибує через щаблі, мало не падає, але ось він уже внизу й щодуху мчить до батька. Підбігає, хапається, щоб не впасти, за батькові коліна.

– Тату, ти знову в похід?

– Ні, синку. Але хотів за місто проїхатися. Кінь ось за зиму застоявся. І на поле треба подивитися.

– Візьми мене з собою.

– Гаразд. Підсадити?

– Ага.

Тато садовить Данилка у сідло, а сам іде поруч. Кінь пряде вухами, вдаряє об землю копитом, і Данилко ледь підстрибує в сідлі.

З палацу вибігає велика княгиня Анна.

– Романе, що ти робиш? – злякано кричить вона. – Гнідко ж норавливий, скине Данилка.

Тато Роман весело дивиться на маму і раптом, заклавши в рота два пальці, розбійницьки свистить. Із-за палацу вибігає інший кінь, вороний. Коли він спиняється біля них, князь Роман пересаджує на нього Данилка, а сам вистрибує на Гнідка.

– Ну, жоно, не гнівайся, а ліпше проведи нас у похід, – урочисто і серйозно каже він.

– Ти б іще Василька взяв, – удавано сердито каже мама Анна.

– Прийде час, і візьму. Не хвилюйся, скоро повернемося. Хай звикає до сідла.

– Дитина ж іще...

– Я не...

Данилко ледь устигає схопитися за повіддя, бо вороний раптом шарпнувся. Мама Анна перехрещує обох – чоловіка і сина.

І ось вона вже зникає з поля зору. Позаду і палац, і замок. Кланяються люди на галицьких вулицях. Князь і Данилко виїжджають за браму, спиняються край поля, де росте озимина. Далі рушають на луг. Тут тато нагинається і рве квіти. Для мами, – розуміє Данилко.

Він і собі хоче злізти, але не знає, як це зробити. І раптом, коли тато ще раз нагинається, б'є ногою коня в бік. Кінь рушає, а Данилком оволодіває незрозумілий азарт. Він сам уперше мчить на коні. Він мусить промчати. Хоча б до тієї гори.

Кінь немовби розуміє його думки, але починає бігти занадто швидко. Дуже швидко. Ой-ой-ой! Вітер свистить у Данилкових вухах. Данилко мимоволі нахиляється до спини коня. Чує, як по-особливому пахне кінська грива. Мерехтить світ перед очима, і Данилко, зляканий, їх заплющує. Куди мчить цей норавливий кінь? А раптом він не зупиниться і занесе аж у той ліс на схилі гори? Чи, ще гірше, скине вершника на землю?

– Данилку! Сину!

Уперше в житті Данилко чує, як злякано кричить його тато. Він змушує себе підвести голову і випростатися. Але як це, виявляється, страшно – мчати на коні. І куди ж він мчить, цей неслухняний кінь?

– Тпру! Стій!

Данилкові здається, що він голосно кричить, а насправді він ледь чутно, благально шепоче.

Щось свистить поряд. То тато вже мчить поруч і на бігу дужою рукою спиняє Данилкового коня.

– Злякався?

– Н-ні! – відповідає Данилко, хоч його серденько шалено бухає – наче дзвін гримить, і його чути аж у Галичі.

Далі вони їдуть уже повільним кроком. Спиняються на вершині пагорба.

Який же захоплюючий краєвид відкривається перед Данилком! Мов на долоні, лежить Галич. Збоку село. Звідси будинки й навіть замок – наче іграшкові. На обрії синіють гори, а за ними випливає сизо-синій дим. Великий різнокольоровий килим вистелився біля підніжжя пагорба.

– Гарна наша земля, правда, синку? – каже тато Роман.

– Гарна, – згоджується Данилко.

І раптом зауважує, що татова рука лежить на руків'ї меча. Меча, причепленого збоку. Навіщо йому зараз цей великий меч?

Батько перехоплює синів погляд.

– Звичка, – якимось винувато каже він. – Звик я навіть у такі поїздки, навіть на прогулянку брати меча. Може, в твої часи буде інакше?

Він питає чи то сина, чи самого себе.

ГРКА ВИШНЯ

На початку того літа тато Роман знову вирушив у похід. Казав, що цього разу їде на захід, у далеку Саксонію, допомогти тамтешньому князеві, якого називають курфюрстом, їхньому родичеві, відбитися від войовничих сусідів.

А через три тижні по тому, як вони провели тата з військом у похід, Данилко побачив Федірка. Тільки їхав той якось боязко, опутивши голову. Щось наче прикувало ноги Данилка до підлоги, коли він спробував зрушити з місця, аби побігти назустріч дружинникові-віснику. Він бачить, як вибігає Оліяна, а потім виходить мама, княгиня Анна. Чує, як мама скрикує. Бачить, як вона заточується, і Федірко її підтримує.

Спустившись униз, Данилко дізнається, що Федірко привіз чорну звістку: тато, великий князь Роман Мстиславович, загинув. Потрапив у засідку в лісі біля польського міста Завихост.

– Завихо... – шепче Данилко затерплыми враз губами. – Завихост...

Намагаючись усвідомити, що ж трапилось і як це так – не буде тата? – княжич іде із заплющеними очима подвір'ям замку. Він на щось наштовхується, щось боляче хльоскає його по обличчю. Хлопчик підводить голову, розплющує очі. Просто перед його очима – гілка, рясно обсипана червоними, а подекуди вже й почорнілими ягодами. Данилко механічно підносить руку і зриває вишні. Йде, тримаючи їх у жмені. Біля мами, яка стоїть на порозі палацу, спиняється, ховає обличчя їй у спідницю. Мама гладить його по голові.

Він чує мамин голос, але не може зрозуміти, про що вона говорить. Рука її стає наче волохатою. Він виривається з-під тієї волохатої руки і йде далі. Вишні затиснуті у жмені. Данилко бере одну з них і кладе до рота. І мало не скрикує – така гірка вишня на смак. Ніколи він іще не пробував такої гіркої вишні.

ЧУЖИНЕЦЬ

За кілька місяців Данилка покликала до себе мати, і він почув її розмову з боярами, ціла делегація яких завітала до князівського палацу. Боярин Мстибог казав, що надійшли недобрі вісті – князь Рюрик, якого Роман Мстиславович позбавив київського трону і змусив стати монахом, із монастиря втік, узяв Київ і збирається у похід на Галич.

– Місту нашому і князівству захисник і володар потрібен, – казав Мстибог. – Тому вирішили ми запросити на княжіння до Галича і Володимира синів славного Ігоря Святославовича – Володимира і Романа. Вони оборонять наші землі від окаянного Рюрика Ростиславича.

– У держави Галицької і Волинської вже є князь, – суворо і твердо сказала княгиня Анна і поставила поперед себе Данила.

– Малий ще надто княжич, – сказав інший боярин, Звенислав.

– Ні на коня сам не сяде, ні князівського меча не підніме, – підтримав його боярин Судислав.

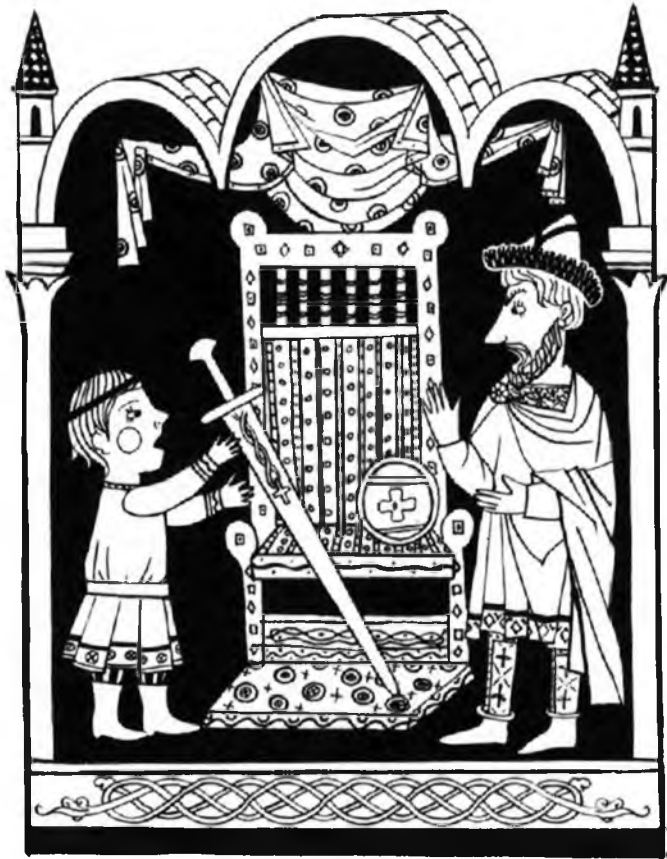
Данилко сердито блиснув на нього очима. Серце в нього стислося – вчора він якраз спробував утримати в руках батьківський меч і не зміг.

Княгиня Анна рукою владно показала боярам на двері й звеліла з такими питаннями більше не приходити. Сама ж поїхала до угорського короля Андрія (Ендре), який був Романові Мстиславовичу троюрідним братом. Король прислав військо, і воно допомогло відбитися від князя Рюрика.

Та наступного літа бояри таки запросили до Галича Володимира Ігоровича. Данилко дивився, як уступає на подвір'я городища кінь, на якому сидить чужий пихатий чоловік. Перед цим чоловіком схиляються бояри, йому кладуть на голову князівську корону і вручають... Вручають князівський меч його тата. Князь Володимир задоволено всміхається і йде до тронної зали.

Та першим туди вбігає княжич Данилко. Він стає перед тронном. У голову йому шугає кров. Потьмареними очима бачить, як щось на нього насувається – темне і важке, що тхне потом і шкірою.

– Що це за щеня? – чує він голос. – Приберіть його.

– То кня... княжич Данилко... Рома... Романів син, – голос боярина Микифора зривається.

Данилко підводить голову й очима, що тепер палають, мов дві жарини, дивиться на князя Володимира.

– Це трон мого батька, – твердо каже він. – І меч на вашому поясі теж мого тата.

– Твій тато сидить на троні он там. – Князь сміється і показує кудись на стелю. – Геть з дороги.

– Ходімо, синку, – мама Анна бере Данилка за руку і виводить із зали.

БЛУКАЛЬЦІ

Вони тепер живуть у маленьких кімнатах у лівому крилі палацу. А одного вечора до кімнати, в якій княгиня Анна вишиває, а Данилко з Васильком граються в коня і вершника, забігає злякана нянька Оліяна. Вона шепоче, що підслухала: бояри хочуть вбити обох княжичів, а її, Анну, віддати силоміць до монастиря.

Збиралися швидко. Пізньої ночі крадькома вийшли з городища вп'ятьох: мама Анна тримала за руку Данилка, дядько Ратмир, доглядач княжичів, ніс на руках Василька, а Оліяна – клунок із речами. Але біля воріт їх перепинив вартовий. Дружинник Гордій сказав, що випускати за ворота не велено.

– Хіба не ти, Гордію, ходив із князем Романом у походи? – тихо спитала Анна.

– Ой княгине... – збентежився Гордій, наче щось пригадав.

– Хіба не тебе князь Роман порятував під Любліном від лясського меча?

– Добре, княгине, – сказав тихо Гордій. – Ідїть. Я вас не бачив і не стрїчав.

– Спаси тебе Біг, – сказала княгиня.

Вони вже пройшли чимало шляху, коли почули тупїт кїнських копит. Коли кїнь підїхав, побачили, що то наздогнав їх Гордій.

– Я от подумав, – сказав він, начебто виправдовуючись. – Небезпечно вам самим, без охорони, йти серед ночі. Та й кінь у дорозі згодиться.

Вони дісталися до Володимира. Проте й звідти довелось втікати, але вже з темниці, до якої їх укинули. Добре, що відімкнув двері священник Юрій, котрий теж був колись князівським дружинником, та вивів їх підземними ходами з міста.

Опинилися вони у краківського князя Лешка Білого. Хоч той був ворогом князя Романа, та попросила княгиня Анна в нього притулку.

– Мамо, хто ми тепер? – спитав Данило, коли одного разу сиділи вони на лаві біля чужого князівського палацу.

– Вигнанці, синку, – сказала мама Анна. – Блукальці, що своєї землі під ногами не мають.

– Мамо, мені іноді здається, що тато приїде і забере нас до себе, – тихо прошепотів Данилко. – Він не міг загинути.

– Не міг, – згодилася мама.

– Ех, якби я міг підняти татового меча, – зітхнув Данилко.

– Ще підіймеш, – сказала мама і погладила його по голові теплою і трохи шорсткою долонею. – А поки що поїдеш до татового брата, короля Андрія. Він тебе

любить, і тобі буде ліпше, ніж тут. Він запрошує тебе до себе.

– А ти? – Данилко підвів голову. – Я не хочу нікуди їхати без тебе.

– Я поїду з Васильком у місто Берестя, – сказала мама. – Берестяни просять дати їм Василька за князя. Та який із нього, маленького, ще князь? Я мушу поруч бути.

Через місяць, коли під ногами коней шурхотіло опале листя, Данилко вїжджав до великого незнайомого міста на березі великої могутньої ріки. Коли карета переїжджала через міст, Данилко подивився на воду і від страху зажмурився – такою широкою була ріка і так далеко внизу котила свої сірі, наче залізні, хвилі.

Король Ендре, якого вони звали Андрієм, справді дуже привітно і лагідно прийняв княжича, називав його милим своїм сином. Підвів до Данилка дівчинку з великими блакитними очима.

– То донька моя Марія, – сказав. – Тепер ви будете разом і, гадаю, подружитесь.

Марія приязно всміхнулася, несміливо торкнулася княжичевої руки і щось пролепетала.

– Я покажу тобі палац і свої улюблені іграшки, – переклав товмач Бартошик.

– Добре, – зітхнув Данилко.

Коли він з Марією вийшов, король Ендре підкликав одного зі своїх вельмож.

– Ви, бароне Габоре, будете головним опікуном і наглядачем за княжичем Данилом, – сказав король.

– Наглядачем? – здивовано поглянув барон Габор.

– Так, – сказав король. – Але в дуже хорошому розумінні цього слова. В дуже хорошому. Княжич наш родич і наш почесний гість. Він ні в чому не повинен бути обмеженим. Більше того, він повинен стати повноправним членом нашої королівської родини. Отже, доглядати його будуть наші слуги і навчатимуть грамоти, фехтування, танців наші вчителі. Руських дружинників, слуг, няньку і доглядача, а також товмача завтра ж слід відіслати до Галича.

– Так, ваша королівська величносте, – сказав Габор. – З вашою осяйною донькою, принцесою Марією, вони дружитимуть?

– Так, – сказав король Ендре. – Дуже дружитимуть. Якщо в мене і далі не буде сина, то, можливо, князь Данило колись сяде на цей трон. Саме так, бароне. Отже, ви наглядатимете за майбутнім королем Мадьярії. А поки що будемо робити все, аби княжич Данило повернувся до Галича років через сім чи й десять як справжній князь. Але вже угорський князь. Зрозуміло, бароне?

– Буде зроблено, ваша королівська величносте, – зігнувся у поклоні барон.

ЧУЖІ РІДНІ СЛОВА

Князь Данило марив. Ось уже другий день у нього була гарячка.

– Віз! Віз! – метався він на постелі.

– Який віз? – питав учора князівський тивун (управитель) Олександр. – Про якого воза мовить князь?

Сьогодні вони вже знали, що князь просить води. Дали напитися. Князь дивився на людей, що оточили його, і не міг зрозуміти, що ці люди від нього хочуть і про що вони говорять.

Ось уже другий місяць він у Галичі. Тепер він, хоча

має лише неповних дванадцять літ, не княжич, а князь Данило. Князь Галицький. На початку літа його покликали до батька, короля Ендре. У залі на лавах біля королівського трону сиділо троє бородатих чоловіків. Щось знайоме було в їхніх обличчях, але що, Данило-Денієл не міг пригадати.

– Це галицькі бояри Володислав Кормильчич, Судислав Бернатович і Пилип Крилос, – сказав король Ендре до Данила-Денієла. – Вони просять, аби я тебе, свого сина, відпустив князувати у Галич, щоб забрати його у князя Володимира. Гадаю, забрати треба, раз просять. За тиждень вирушимо в похід.

Був похід – спочатку степами, потім через гори. Були битви – одна, друга і третя. До угорського війська приєдналися ще галицькі бояри, із міста Белза та Волинської землі прийшла шляхта. Навіть половці допомогли. І військо до Галича вступило, а Данило їхав сам на білому коні. Потім йому одягли на голову князівську корону.

А тоді про нього ніби геть усі забули. Він міг годинами гратися чи блукати по кімнатах палацу, він не розумів жодного слова, коли поруч не було перекладача. Бояри самі правили, не зважаючи на нього.

А потім з'явилася ця жінка. Висока, на вигляд сувора, але з лагідним поглядом. Кинулася до нього, стала

обнімати, цілувати. Данило злякався, відштовхнув її і заплакав. Жінка щось говорила. Розпачливо, уривчисто. Перекладач сказав, що ця жінка його, князя Данила, оньо.

– Моя оньо – королева Гертруда, – сказав Данило.

Але ця жінка не відходила від нього. Вона намагалася заговорити з ним цією дивною мовою. Данило слухав її і не міг зрозуміти, чому замість «кенєїр» треба казати таке дивне слово «хліб», чому «кіш» – це «хлопчик»? Чому «енні» – це «їсти», а «ноп» – це «день»?

– Еште, – казав він, коли починало темніти, і було зрозуміло, що це настає «еште», а не «вечір», як йому намагалися втовкмачити. Надворі тепер було «мелег», отже, стояло «ньяр», а не «літо».

Раніше він зовсім не намагався зрозуміти, що говорили довкола. Слова зливалися у дивний гул, тільки й усього. Аби зрозуміти, що йому кажуть, кликав – товмача Яноша. Бородаті дядьки-бояри намагалися навіть звертатися до нього тією мовою, яку він розумів. Ну й добре, вони всі незабаром розмовлятимуть так, як він.

А потім з'явилася ця жінка. А з нею ще одна, яку звали Оліяна. Щось вона до нього белькотала, ця Оліяна.

– Що вона каже? – спитав по-угорськи Данило.

– Не варте уваги, – відмахнувся товмач Янош.

Справді, не варте уваги те, що каже ця простолюдинка. Данило махнув рукою і пішов на подвір'я – за палацом було спеціальне місце, де він вправлявся у стрільбі з лука.

Та через два дні трапилася дивна подія. Данило вибрався з городища і пішов уздовж фойоу, яку чомусь тут називали словом «річка». За фойоу стояли будинки, він ішов, щось намагався пригадати – тут він справді наче колись був, ось там грався. Так, Галич – то його ваарош, він тут найголовніший, володар, колись тут правив його батько, не Ендре, а Роман, це він знає.

Щось наче кликало Данила йти все далі й далі від замку, городища, міста.

Він не помітив, як довкола потемніло, і коли підвів голову, побачив над собою темного кошлатого звіра.

– Фелгйо, – прошепотів Данило.

Зрозумів, що треба якомога швидше вертатися назад. І він швидко пішов, а потім побіг. Через щось перечебився, впав, устав і знову побіг.

Та втекти не пощастило. На голову, плечі впали важкі краплі. Потім із неба полилася справжня вода – віз.

– Ешьо, – констатував Данило.

Він біг і біг, ось і замок неподалік, ніби впливає з водяної завіси.

І раптом щось наче вдарило по голові. Він спинився,

виставив наперед руки. І побачив, як вони біжать крізь таке саме «ешьо» втрюх – його отьо, князь Роман, і ця жінка, що називає себе його оньо. Він побачив, як ця жінка сміється. І раптом захотів пригадати. Пригадати якесь слово. Яке ж? Яке...

Він сам не міг сказати – яке.

І що воно означає.

– Яке ж?

– Яке?

Воно означає... Означає... Саме те, що ллється на нього, Данилка. Данилка? Так, Данилка. Але що це за слово?.. Це слово – ешьо. Але цією, іншою мовою, руською.

Назустріч йому вже бігли люди. Дружинники, його королівський опікун, тивун-управитель. І та, та жінка. Вона, певне, справді його оньо.

– Оньо, – стогне Данилко і падає на мокру землю.

Так він захворів.

...Данилко розплющує очі. Засинав він у сутінках, а тепер до його спальні зазирає сонце.

Він підводить голову – голова зовсім не болить.

Прикладає руку до лоба – жару теж немає.

Він повертає голову і бачить, як у його вікно заглядає гілка якогось дерева. Дерево знайоме, він не раз зривав із нього спілі червоні й навіть чорні ягоди.

– Меддь, – шепоче Данилко.

Він зіскакує з ліжка і підходить до вікна. Гілка наче наближається до нього. Хоче, аби він її торкнувся.

Данилко вибігає зі спальні.

– Князю, куди ж ви, ваша світлосте? – скрикує нянька-доглядальниця навздогін.

Данилко її не слухає. Він уже внизу. Підбігає до дерева. Ягід немає, вони вже зірвані, бо надворі – друга половина літа. Але раптом йому хочеться погладити це дерево. Меддь.

Він торкається рукою кори. Пальці намацують щось слизьке, схоже на скло. Дивиться – то стікає стовбуром вишнева смола. Відколупує її шматочок, роздивляється, підносить до носа.

Як дивно вона пахне!

І раптом він пригадує смак ягоди, гіркий смак: він зірвав її в той день, коли Федірко привіз звістку про загибель тата Романа.

– Виш... Вишня, – шепоче Данилко пошерхлими губами.

Він підводить голову і бачить, як від палацу до нього йде жінка. Жінка. Оньо. Данилко ступає назустріч їй крок, другий.

– Мамо! – кричить він і кидається бігти до княгині Анни.

За мить він уже притуляється до її колін, і тепла жіноча рука лягає йому на голову.

«Ешьо – це ж дощ», – раптом пригадав Данилко. Не міг зрозуміти, чому подумав так, – над замком світило лагідне літнє вранішнє сонце.

МЕЧ

Ще за півроку Галич геть замело снігом. Мама Анна сказала, що мусить їхати у місто Белз, до молодшого сина, Василька. Так вирішила боярська рада. Ті бояри, які запросили юного князя-підлітка до Галича, хотіли керувати не лише князівством, а й ним. Княгиня Анна їм заважала.

– Я вас не відпущу, – сказав Данило.

Він говорив, старанно добираючи слова.

– Або ви не поїдете, або поїдемо вдвох.

– Ні, синку, – сказала княгиня Анна. – Вони сильніші. Їх більше. Боюся, що коли я не поїду, то нам знову обом доведеться втікати. Я чекатиму тебе біля палацу.

– Добре, – сказав Данило й вийшов.

Він пішов до тронної зали. Там, біля батьківського трону, стояв меч великого князя Романа Мстиславовича.

Данило підійшов до меча і взяв його за руків'я. І, о диво, тепер майже легко – тільки ледь-ледь

здригнулася рука – підняв меча. Він пристебнув меча до пояса.

Коли він вийшов на подвір'я, там стояли бояри Судислав і Пилип, а на коні гарцював Олександр із Шумська, управитель князівськими маєтками, який мав супроводжувати княгиню Анну – вона сиділа в кареті – до кордонів Галицького князівства.

Князь Данило зробив знак, і йому підвели коня.

– Ваша світлість хоче провести княгиню до міських воріт? – спитав Олександр.

– Ні, – сказав князь Данило. – Я хочу сказати, що або моя мати княгиня Анна нікуди не поїде, або я поїду з нею. І тоді бережіться, бояри, і ти, мій Олександре, бережися.

– Але, ваша князівська світлосте, – Олександр збентежився, – так вирішила боярська рада.

– Я, ваш князь, вирішив інакше, – твердо сказав Данило. – То що?

– Верніться в палац, князю, – м'яко сказав Олександр.

Він нагнувся було, щоб узяти за повід Данилового коня. Та раптом князеві очі зблиснули холодною люттю. Він вихопив меча. Меч ковзнув майже по голові управителя і черкнув по вуху – той ледве встиг відхилитися. Потім, лютуючи, Данило ударив мечем його коня.

Ошелешено дивилися бояри й управитель. О, вони добре знали цей князівський гнів – Романів гнів. Не вже його син так виріс?

– Я порубаю вас усіх!– закричав Данило.

Княгиня Анна вийшла з карети і підійшла до сина. Схопила за руку і забрала занесеного меча. Син не став опиратися, лагідно подивився на матір.

– Я поїду, сину, – сказала вона. – Василькові, бачу, моя підтримка потрібніша, ніж тобі. Я повернуся навесні.

«Це Романове щеня стає справжнім князем, – подумав боярин Судислав. – Не правити нам у Галичі, ой, не правити. Міцно вже тримає батькового меча. А, боюся, триматиме ще міцніше».

Він поглянув на Олександра та Пилипа й зрозумів – вони думають те саме...

ІСТОРІЯ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Данило Романович, прозваний ще Данилом Галицьким (1201–1264), залишив помітний слід в українській і європейській історії. Він був великим правителем, талановитим полководцем і дипломатом. Знову об'єднав Волинь і Галичину в єдину Волинсько-Галицьку державу. Мав титул і Великого князя Київського. Організував опір монголотатарам, а пізніше – повстання проти чужоземних поневолювачів. Першим і чи не єдиним з руських князів удостоївся 1253 року титулу короля. Король Данило заснував ряд українських міст, зокрема й Львів, названий на честь його сина Лева. По суті, його держава була прообразом держави національної, української, причому спрямованої до Європи. Помер і похований у місті Холмі (тепер на території Польщі), яке в останні роки свого життя і правління зробив столицею. Видатними правителями і політичними діячами були також його брат Василько Романович, сини Лев і Мстислав Даниловичі, внук Юрій Левович.

КАРТА
НЕВІДКРИТИХ ЗЕМЕЛЬ

СИН ФІДАЛЬГО

Знову тато й мама посварилися. А все тому, що цей нахаба крамар – товстий, маленький, схожий на бочку, що, прикотившись, стала сторчма, – прийшов і взявся вимагати, аби вони негайно сплатили борг за будинок, який винаймали. Негайно, сьогодні, бо інакше...

– Як ви смієте так зі мною розмовляти, зі мною, дворянином, який має право на спадковий герб та доступ до королівського двору?! – закричав тато, коли крамар сказав, що більше відстрочки не дасть ні на один день, а якщо до ранку боргу не буде сплачено, завтра ж подасть до суду.

– Я не заперечую проти ваших прав і дворянської гідності, – казав крамар, поштиво схиливши голову, але коли голову підводив, то очі його нахабно сміялися, й він, це було добре видно, ледве гасив зневажливу, іронічну усмішку на товстих губах. – Я не заперечую всього цього. Але борг є борг, і його треба повертати. Тим паче людині, яка розуміється на дворянській честі.

– Та я хоч завтра можу поїхати до його королівської величності, й король Жуан мене прийме, – гарячкував тато. – Прийме, бо... Бо зобов'язаний прийняти, – такий мій дворянський привілей. Я поскаржусь на вас коро-

лю. І тоді побачимо, якої ви заспіваєте, коли з'явиться королівський управитель. Або й прокурор.

– Ваша воля, – сказав крамар. – Я нічим не можу зарадити, пане фідальго де Магельянш. Хіба що... Хіба що востаннє відкласти день виплати. До наступного понеділка, – він підняв палець. – Але в понеділок, якщо плати не буде внесено, я піду прямісінько до суду. Король, до речі, охороняє права власників.

– Гаразд, гаразд, ми заплатимо ще до неділі, – поспішно сказав тато.

– От і добре. До побачення, пане фідальго, – крамар ледь-ледь схилив голову й вийшов, повернувшись спиною, що було відвертою зневагою для дворянина з боку такого простолюдина, хай і багатого.

– Ти чула? Цей негідник навмисне двічі назвав мене фідальго!

– А хіба це неправда? – вперше подала голос мама, яка досі мовчки сиділа біля вікна.

Так, і мама, й тато, і вже він, Фернан, знали, що вони дворяни, які мають право на спадковий герб і доступ до королівського двору (щоправда, до двору, а не до самого короля), але правда й те, що вони таки фідальго, фідальгос де кота де армес, тобто дворяни передостаннього, четвертого розряду, майже безштаньки, з правом найматися на службу. В тому числі й служити

рядовими у війську, а не вести сповнене дворянської гідності життя герцогів, графів і баронів! У військо! Навіть рядовими!

Фернанчик знав, що буде далі. Мама знову дорікатиме татові, що він спокусився службою у графа де Аламейди, продав хоч невеликий, та власний будиночок у Треші, містечку на благословенному півдні, й подався сюди, в Порту. А якщо подався, то треба було служити, а не сваритися з графом... Не демонструвати, що і в тебе є гідність. Четвертого розряду. На що ж

тепер жити, та ще й із двома дітьми? Хіба справді йти служити у війську?

– Служити рядовим чи капралом мені, у кого коріння сягає нащадків тих, що бились, як полководці з маврами ще в десятому столітті? – знову вигукне тато й почне перераховувати їхній, точніше, свій родовід.

Фернанчик тихенько вислизнув із кімнати. Жалібно зарипіли під його кроками старі дерев'яні східці. Одна сходинка підступно затріщала – от-от проломиться. Швидше не вулицю! А вузенькою міською вуличкою – прямісінько до порту. Дивна річ – місце, куди причалюють кораблі, маленькі в'юнкі вітрильники, що гасають річкою Дору, і великі, схожі на багатопверховий будинок, які запливають з океану. Порт, де завжди стоїть людський гамір, де можна почути стільки дивовижних історій, називається так само, як і це місто, друге за величиною в Португалії, таке велике, незбагненне і загадкове. Порт у місті Порту віднедавна став його, Фернана, сина фідальго, якого от-от виженуть із його помешкання, улюбленим місцем.

ОПОВІДЬ ЖОАО

Старий був схожий на підбитого баклана, що розкинув свої руки-крила і прагне злетіти, та не може. Щойно його викинули з таверни, і старий ударився головою

об бар'єр, що відділяв подвір'я від вулиці. Він підвівся й, припадаючи на праву ногу, пошкандибав геть від місця своєї ганьби. Втім, чи ганьби?

Перед тим Фернанчик, який пробрався до таверни, жадібно вслухався, як старий Жоао розповідав про своє плавання із знаменитим капітаном Бартоломеу Діашем. Про те, як вони пливли майже півроку спочатку на південь, потім повернули вздовж узбережжя Африки на схід, потім знову на південь і досягли крайньої точки цієї величезної землі, яку назвали спочатку Кабо Торментосо – Мисом Бур, а вже потім, повертаючись назад, – Мисом Доброї Надії.

Затамувавши подих, слухав Фернанчик, як ураганний вітер шматував вітрила, ламав щоглу, і здавалося, що весь корабель ось-ось трісне навпіл, наче скіпка, яку розколюють, аби розпалити грубку.

– І все ж капітан Діаш дав наказ пливати далі, – очі старого моряка спалахнули, а шрам, що проорював ліву щоку майже від носа до вуха, став схожим на хвилю.

Він сьорбнув із надщербленої склянки дешевого червоного вина, яким його пригощали в цій таверні винятково за вміння розповідати, і продовжив:

– Тож ми попливли далі й, клянусь Посейдоном та святим Ієронімусом, досягли б Індії, якби ці недоумки матроси не збунтувалися. Бач, вони, боягузи, вирішили, що досить, хай далі пливають інші...

Потім він розповідав про величні скелясті гори, які підходили до самісінького берега, про мавп, що спускалися по ліанах і розгойдувалися над водою, про величезних тигрів і левів, упольованих там, на півдні Африки.

Враз від іншого стола підвівся високий худорлявий чоловік у розлоному капелюсі, з чорною куцою борідкою, ошатно вдягнений. Він підійшов і тицьнув пальцем у груди Жоао.

– Ти брешеш, старий покидьку, – сказав він фальцетом, хоча й доволі спокійно. – Ти брешеш, бо всі, хто хоч трохи обізнаний з географією, знають: Африка тягнеться аж до півдня землі, з'єднуючись там із terra інкогніто, невідомою землею. І жоден, чуєш, жоден мореплавець ще не спростував і не спростує висновків та карт великого Птолемея. Ну, ти хоч знаєш, хто такий Птолемея?

Старий Жоао підвівся. Вино в його руках розхлюпалося і бризнуло на пальці. Червоне, пооране зморшками та шрамами його обличчя враз поблідло. Ні, швидше стало біло-жовтим, наче старий сніг, що лежить у горах на схід від Порту, де колись жив Фернанчик з татом і мамою та малим братиком Рікарду.

– Я не знаю, хто такий цей Птолемея, не мав честі плавати з ним, – хрипло сказав Жоао, трохи похитую-

чись. – Але я на власні очі бачив Мис Бур. І знаю, що Африку можна обійти з півдня.

– Птолемея, щоб ти знав, – великий грецький учений і картограф, – засміявся високий чоловік. – Я теж королівський географ і маю вчену ступінь доктора, а також титул барона. Тому наказую викинути цього старого брехуна з цієї поважної таверни. А тоді пригощаю кожного склянкою добірної мадери.

Старого Жоао викинули.

ЗОЛОТА МОНЕТА

Фернанчик був єдиним, хто вслід за старим покинув таверну. Йому дуже хотілося почути, що розкаже далі цей чоловік у плащі й при інкрустованій шпазі, королівський географ. Напевне, теж багато цікавого. Проте щось наче підштовхнуло його піти назирці за старим моряком. Співчуття? Ні, не тільки. Він ніби почув рокотання величезних збурених хвиль, навіть побачив їх, більших за триповерховий будинок (як це може бути?), могутніх і сивих, мовби постарілих від цього вічного гуркоту і реву, як сказав старий Жоао. Побачив на якусь мить, хоч насправді ніколи не бачив океану, навіть за тихої погоди.

Хлопець ішов за моряком, який щось бурмотів собі під ніс. Не відважуючись підійти ближче, хоч йому

дуже хотілося заговорити. Та ось старий спинився, повернув голову.

– Чого тобі, хлопче? – спитав доволі неприязно.

– Я...

– Може, ти шпигун того бородатого дідька?

– Ні, я... Я Фернан...

І раптом Фернанчик випалив:

– А правда, ніби там, біля берегів Африки, така спека, що обличчя спалахують і люди стають чорними, як негри?

Очі Жоао весело зблиснули. Він так само хрипко, як у таверні, засміявся.

– Хіба я схожий на негра? А я, хлопче, ще до того, як плавав з адміралом Діашем, – так-так, він став адміралом, – два рази ходив уздовж Африки. І екватор перетинав. Ти знаєш, що таке екватор?

Фернанчик заперечливо похитав головою. Але йому дуже хотілося дізнатися.

– У вас є ніжик? – раптом спитав він.

– Ножик? У старого Жоао завше є ніжик, – сказав моряк. – Як же прожити у цьому світі без ножа?

Він попорпався у кишенях свого старого засмальцьованого камзола і дістав чималого надщербленого ножа. Простяг його Фернанові.

– Цим ніжиком старий Жоао не раз рятував своє життя. Гой-гой, чого тільки не бачив цей ніжик, чиїх лиш ребер не лоскотав. А тобі він навіщо?

– Я зараз, – сказав Фернанчик.

Він розпоров полу свого костюмчика і дістав старовинну золоту монету. Її зашила туди на щастя бабуся, коли вони вирушали з Треша до Порту.

– Ось, візьміть, – простяг він монету Жоао.

Старий моряк наставив монету проти сонця, поглянув примруженим оком, а тоді попробував на зуб.

– Справжнє золото, – сказав з виглядом знавця. – Ха-ха, та за цю монету можна купити дві, а то й чотири

пінти вина. А може, й того напою, який завозять кляті англійці і який наскрізь пропікає горло. Тож ходімо?

– Ходімо, – радо мовив Фернан.

У найближчій таверні Жоао гордо поклав на прилавок монету й звелів налити найкращого вина. Не просто вина, а королівської мадери.

– Вистачить?– примруженим оком глянув на бармена.

– Вистачить, – сказав той, підозріло дивлячись на старого. – Де взяв?

– Не твоє діло. Наливай. А хлопцеві – розбавленого пуншу.

Вони сіли за масивний дубовий стіл. Зі смаком надпивши з великої склянки, Жоао промовив:

– То про що б ти хотів почути? Може, тобі розказати про маленьких людей, котрі живуть у гирлі ріки, яку ми назвали Конго? Чи про пісню, яку ми співали, рятуючись від страху, біля Мису Бур?..

СИЛА ОКЕАНУ

Ще двічі Фернан зустрічався зі старим Жоао. Втім, як виявилось, не такий уже він і старий. Мав усього п'ятдесят один рік, а старим його зробило сповнене небезпек і злигоднів життя. Він мріяв знову потрапити в Лісабон, звідки втік від ув'язнення за бійку в

таверні. Мріяв найнятися на корабель, який, за чутками, споряджають до Індії. Хоча й боявся, що його вже не візьмуть, та й болить печінка, і ця клята кульгавість заважає – наслідок перелому після чергової бійки.

Але саме після цих розмов у Фернана визріло бажання побачити океан – і вже не покидало його.

«Побачити, побачити», – повторював собі хлопець.

Він сказав про своє бажання Жоао.

– Побачиш, – коротко відповів моряк.

І одного дня він прийшов до маленького похиленого будиночка, в якому тепер жила сім'я фідальго де Магельянша.

Мати Фернана з підозрою подивилася на обірванця, що хотів бачити її сина, та все ж покликала.

– Ходімо, – так само коротко сказав Жоао.

– Куди? В порт?

– У порт? – Жоао скупно всміхнувся, оголюючи щербину в зубах. – Я домовився з капітаном рибальського судна. Вони відвезуть нас до гирла Дору, там ти і побачиш океан.

Уперше в житті Фернан ступив на корабель, хай і маленький, схожий на збільшений човен. Він захоплено спостерігав, як віддалялося місто. Меншали і меншали будинки. Лопотіло під вітром старе полатане вітрило, схоже на велике квітчасте рядно. Про щось

своє розмовляли Жоао і низькорослий старий рибалка. Лаштував сіті, які мали закидати в океан, молодий рибалка, якого звали Мануел. А Фернан дивився на прозору воду ріки і дивувався, бо здавалося йому, що дно зовсім поруч, варто опустити руку – і дістанеш он той великий чорно-сірий камінь.

Їх висадили біля рибальського селища Каштелу-Бранку. І ось двоє людей – старий морський вовк і святково вдягнений підліток із білим мереживним комірцем – стоять на березі великого океану. Підкочуються дрібненькі хвилі, б'ються об їхні ноги, а потім відкочуються, наче кличуть за собою. Замість них приходять інші хвилі. Водне безмежжя здається

таким великим і водночас начеб замкненим – ось там, здається, океан закінчується.

Фернан каже про це своє враження Жоро, і той знову киває.

– Ходімо.

Вони видираються на пагорб, а звідти відкривається такий простір, що перехоплює подих. Десь далеко безмежна синява неба раптом стає темно-синьою, а посеред цієї синяви утворюється, виростає щось темніше.

– Невдалий час Куртінью обрав для рибальства, – каже Жоао. – Може бути буря. Ну, та дарма. Заночуємо в селищі, у мене тут живе один знайомий, а вранці потюпаємо додому.

Фернан думає, що мама, напевне, хвилюватиметься й шукатиме його. Ну, та дарма, нічого не вдієш. Повернуться завтра.

Вони йдуть до знайомого Жоао і після привітань та обіймів прямують до шинку. Там Фернан з'їдає шматок смаженої риби, слухає спогади двох моряків, чує, як знайомий Жоао, якого звати Менарду, агітує гостя кинути в них якір і стати рибалкою.

Враз він відчуває, що йому знову нестерпно хочеться подивитися на океан. Усе дужче й дужче.

– Жоао, я прогуляюся, – торкає за рукав старого приятеля.

– Добре, тільки не відходь далеко.

Але Фернан, опинившись на подвір'ї, одразу відчуває, як його манить вузька смужка неба, на яку наповзає біло-синя хмара. Він прямує навстріч тій манливій смужці, вузькою стежкою спускається до океану. Зараз той не такий лагідний, і хвилі побільшали. Фернан озирається і намагає очима щось довге і напівкругле.

– Човен!

Підходить ближче. Човен, припнутий до великого кілка ланцюгом, легенько погойдуються.

«Я спробую», – раптом думає Фернан.

Він озирається. На березі нема нікого. Вийняти менший кілок із вузла, який утримує ланцюга і човна, не так і складно. Хлопчик сідає в човен. Він ще ніколи сам не веслував, але в порту бачив, як це роблять інші.

Залазить у човен і натужно штовхає його. Це зробити нелегко, але хвилі більшають і допомагають Фернанові.

«Я тільки трохи пропливу», – думає Фернан.

Напружуючись, він вставляє весла у спеціальні напівкруглі пристосування. Як же важко ними обертати! Але нарешті він пливе. Берег починає віддалятися. Незмірне захоплення, змішане зі страхом, охоплює хлопця. Проте й наростає бажання пливти далі,

боротися з хвилями. Він мусить їх перемогти. Ще оту, найбільшу, а тоді гребтимо до берега.

Велика темно-зелена хвиля вдаряє об бік човна, огортає Фернана теплою водою, а тоді підкидає човен, деякий час тримає на своєму гребені, наче зважує, і скидає вниз.

Потім хвиля підхоплює човна і несе за собою. Швидше й швидше.

«Треба вертатися», – вирішує Фернан.

Проте він із жахом відчуває, що човен більше його не слухається. Не може Фернан ним керувати. Вода сильніша за нього і відносить човен усе далі й далі в океан.

– Жоао! – в розпачі кличе Фернан. – Жоао! Де ти, Жоао?

І розуміє, що ні Жоао, ні хтось інший його не почує. Човен, покірний могутньому океанові, його бранець, ніби легка скіпка, з хвилі на хвилю перекидається далі й далі в безмежну водну далечінь. Океан мовби грається з ним, і слухняність цієї іграшки, всередині якої ще одна іграшка – жива, – тішить його.

Човен відносить усе далі й далі, берега вже майже не видно, лиш якесь темно-зелене марево бовваніє, а тут, – затишніше. Проте з боку потемнілого, майже

чорного океану все наростає й наростає погрозовий гуркіт. Небо пронизує поки що далека блискавка.

Безмежний жах охоплює Фернана. Невже він загине? Ніхто його не порятує?.. І все ж він береться за весла. Веслує з якоюсь лютою затятістю, хоча човен і не слухається його.

Уже геть знесилений, він побачив удалині з боку берега слабкий мерехтливий вогник. І хоч той вогник був ледь помітний, він вселив надію в душу Фернана. Це Жоао! Він неодмінно його врятує!

Жоао разом з Менарду його справді врятували. Вони відважилися на іншому човні вийти в розбурханий океан. Дужі руки двох чоловіків перемогли хвилі. До того ж вітер змінив напрямок і погнав Фернанового човна до берега. Вони знайшли напівпритомного хлопця у човні, геть залитому водою.

– Жоао, – забурмотів уже біля берега Фернан і обхопив шию старого руками. – Я знав, що ти мене врятуєш.

– Нічого, – сказав Жоао, також геть мокрий. – Могло бути й гірше. Якщо цей старий відпустив тебе, тільки погрозився, отже, ти йому сподобався. Шкода, що ти не з нашого, простого тіста, а то міг би стати добрим моряком. Океан таких упертих любить.

ВІЗИТ КОРОЛЕВИ

У місті Порту велике свято: в гості до графині д'Аламейди на її запрошення зволила прибути сама її Королівська Величність королева Португалії Елеонора.

Місто чепурилося й прибиралося. Вздовж дороги, якою мала їхати королева, вивішували прапори й гірлянди квітів, біля графського палацу спорудили пишну урочисту арку.

І ось королева приїхала. Під захоплені вигуки вона вийшла із пишно оздобленої карети і привіталася з графом та графинею. Пішла з ними до палацу. А ввечері в палаці був урочистий прийом і святковий бал на честь приїзду Її Королівської Величності. На тому прийомі королеві представляли місцеве дворянство. Там, де стояли графи і барони з сімействами, а також багатші фідальго другого і третього розрядів, королева спинялася і чемно вимовляла те, що зазвичай кажуть у таких випадках: «Дуже приємно», «Рада бачити», «А, то це ви граф де Артенеру» і таке інше. Біля зграйки дрібніших дворян – фідальго і сідальго, себто четвертого і п'ятого розрядів, – вона просто вирішила пройти, милостиво киваючи головою.

І все ж посередині цього ряду гостя спинилася.

На якусь мить королева Елеонора зустрілася поглядом із підлітком, котрий стояв між чоловіком та жінкою середніх років, не дуже багато вбраних. Досі, проходячи мимо своїх підданих, королева бачила в їхніх очах – і дорослих, і юних підданих – захоплення, відданість, бажання служити, прагнення сподобатися, навіть готовність впасти на коліна чи закрити королеву від підступної шпаги або кулі. Цей же хлопчисько – не надто високий, але не по роках широкий у плечах, із не випещеним, а доволі обвітраним обличчям – дивився з неприхованою цікавістю, проте водночас наче з легким викликом і навіть... зверхньо. Цікавість у його погляді дивним чином поєднувалася з байдужістю. Ці виразні світло-сірі, майже блакитні очі – доволі гарні – мовби промовляли: «Проходь швидше, у мене є значно важливіші справи».

Може, то королеві тільки так здалося, проте вона спинилася. Щось кольнуло їй у серце. Як сміє цей юний нахаба, майже дитина, не надто багатий, а швидше бідний, хай і виразної статури, так дивитися на неї, свою королеву?

– Як тебе звати? – спитала королева і раптом відчула, що голос її звучить трішки схвильовано.

Юний нахаба лише ледь-ледь схилив голову в поклоні і, як знову здалося, виклично посміхнувся.

– Фідальго Фернан де Магел'янш, Ваша Королівська Величносте.

Батько Фернана також хотів представитися, але мама Фернанова вчасно смикнула його за рукав: до королеви належало промовляти, лише відповідаючи на її звернення.

– Фернан де Магел'янш, – наче зважуючи ці слова, промовила королева Елеонора. – Он яке в тебе ім'я... А скажи мені, Фернане де Магел'янш, – королева на мить спинилася і ще раз спробувала спіймати погляд хлопця, глибше заглянути у його зіниці, немов сподівалася знайти там ще одного, іншого Фернана. – Скажи мені, Фернане де Магел'янш... Ти хотів би стати пажем своєї королеви?

Хтось у почиті королеви Елеонори зойкнув від несподіванки. Мама Фернана ледве не зомліла від цих слів – уже самі вони були неабияким щастям, несканзанною милістю для сина фідальго.

А цей юний нахаба з блакитними очима знов ледь нахилив голову:

– Як накажете, Ваше Величносте.

«Як накажете?!» І це замість радості й подяки?!

Від такої зухвалості зойкнула вже графиня, господиня палацу. Ну, навіщо вона запросила цих обірванців Магел'яншів?

А королева, на диво, замість того, щоб обуритися, сказала:

– Я призначаю тебе своїм пажем, Фернане. Сподіваюся, ти не розчаруєш свою королеву.

– Дякую, Ваше Величносте, – нарешті промимрив новоспечений паж.

Коли королева відійшла, всі кинулися вітати Фернана і його батьків.

– Це сон, сон, – шепотіла мама.

– Королева наказує своєму пажеві супроводжувати її на балу, – сказав розпорядник королівських свят, пробившись крізь натовп вітальників, які не розуміли, за що випала така честь цьому малому, ще надто малому Магельяншу?

ПАЖ

– Мій юний паже, подай мені, будь ласка, он те дзеркало...

– Мій вірний паже Фернане, чому ти не помітив, як із моєї руки випала хустинка?..

– Мій юний паже, як учора танцювала твоя королева?..

– Мій юний сором'язливий паже, я хочу звірити тобі одну свою сердечну таємницю. Тільки тобі, розумієш, мій юний паже...

– Мій паже, а де ж моя рукавичка?..

Ось уже третій рік Фернан живе у Лісабоні, столиці, в королівському палаці. Він мусить супроводжувати королеву в її поїздках і на балах. Ба, більше, його допущено в королівські покої, і королева Елеонора милоливо дозволяє своєму пажеві, а віднедавна – першому пажеві, замість покоївки, одягати на її гарні стрункі ніжки панчохи і черевички. Її забавляє, як при цьому підліток, який дедалі більше нагадує кумедного, але

сильного молодого ведмедика, мило червоніє. І як невміло (досі невміло) він цілує її королівський черевичок.

Фернан почувається дивною неотесаною іграшкою в королівських руках. Він так само незграбний і непомітний у гурті придворних і волів би розчи-

нитися в ньому, аби королева постійно не згадувала про нього. Він не вміє ні перед ким запобігати і випрошувати для себе привілеїв. Час від часу королева робить йому подарунки – гроші, одяг, прикраси. Більшість їх він негайно відсилає матері. Батька ж його королева Елеонора зробила віце-губернатором провінції, і той несказанно тим пишається.

Найкращі миті його придворного життя – це коли він виривається з палацу і приходять у гавань або на верф, коли бачить, як підіймають вітрила на кораблі, що покидає затоку, аби вступити у небезпечний і захоплюючий поєдинок з океаном.

А на верфі цей дивний королівський паж скидає камзола і бере до рук сокиру. Замахується – і заганяє її в дерево. Як лагідно пахне смола корабельних сосен!

– Що це за коштовність ховає мій паж? – дивується королева, дістаючи з його кишені ще не зовсім висохлу, а тому пахучу соснову тріску.

КАРТА

На п'ятому році його служіння королеві Елеонорі у Фернана з'являється ще одне захоплення.

Він пробирається у королівську бібліотеку і бере до рук старовинні морські карти. Він вдивляється у намальоване море і відшукує острови. Ось на карті велика

і земля Африки, з'єднана з невідомою білою землею. Але ж ця карта вже застаріла. Щойно повернулася експедиція Васко да Гами, яка не лише обійшла Африку з півдня, але й дісталася до Індії. На заході адмірал Христофор Колумб, якому не повірив португальський король Жуан II, на іспанських кораблях відкрив невідомі землі.

Фернан вдивляється у карти. Що шукає там? Він і сам не знає.

Одного разу в бібліотеці він застає чоловіка і впізнає його. Чоловік дужче зсутулився і посивів.

– Чому ви так дивитесь, юначе? – питає він. – О, та це королівський паж...

«Ви помилилися», – хоче сказати Фернан, але розуміє, що королівський картограф і сам це знає.

– Вас, я бачу, цікавлять старовинні карти?

– Цікавлять, – каже Фернан.

– І що ж ви на них шукаєте?

– Не знаю.

– Он як!. Не знаєте і шукаєте...

Передчасно посивілий картограф пильно дивиться на нього. Ворушить губами і щось шепоче.

– Є одна карта, – каже він уже голосніше. – Карта ще не відкритих земель. Невідомо, хто її склав.

– Де ж вона?

– В одного старого. Цей дідок колись також був королівським картографом. Він їздив до Європи і, здається, з Німеччини привіз цю карту. Один-єдиний раз він показав її королю. І нам – на засіданні королівського вченого товариства. А потім карта зникла. Кажуть, що він її заховав. Його допитували, але нічого не добилися.

І ось Фернан стоїть перед скромною хатиною на околиці Лісабона. Йому відчиняє згорблений довгобородий дідок.

– Навіщо тобі карта? – питає, дізнавшись, по що прийшов незвичайний гість.

– Не знаю, – знову відповідає Фернан. – Може, колись я їх відкрию, ті землі.

– Ти? – очі дідка сльозяться, але дивляться глумливо. – Не сміши. Королівські пажі не відкривають невідомих земель. І навіть королівські управителі. Навіть королівські скарбники. Вони тільки рахують прибутки з тих земель. А ти спробуй визначити, скільки золота принесе земля, якої немає. Навіть на карті.

Старий зачиняє перед ним двері. Цілий вечір блукає Фернан по пристані. Коли всю її огортає темрява, бачить, як десь далеко в океані блимає самотній вогник. Звідки вертається цей корабель – із Марокко, островів Мадейри чи тих, що названі островами Зеленого Мису? А може, з самого екватора?

ОСТАННІЙ ДІАЛОГ

– Отже, це твоє остаточне рішення, Фернане?

– Так, Ваша Королівська Величносте.

– Я витягла тебе з болота. Ти мав у мене все – мою любов і увагу, мої дарунки, ти міг з часом отримати так багато... Я хотіла зробити тебе королівським мажордомом. Згодом ти став би графом, а може, й герцогом.

– Дякую, Ваша Величносте. Але прошу відпустити мене.

– Я тебе відпущу, Фернане де Магельянш. Ти негідний бути пажем королеви. Але не сподівайся, що в майбут-

ньому отримаєш якусь поважну посаду. Що отримаєш якусь посаду взагалі. Ти вільний, ти просто вільний, Фернане де Магельянш. Не передумав?

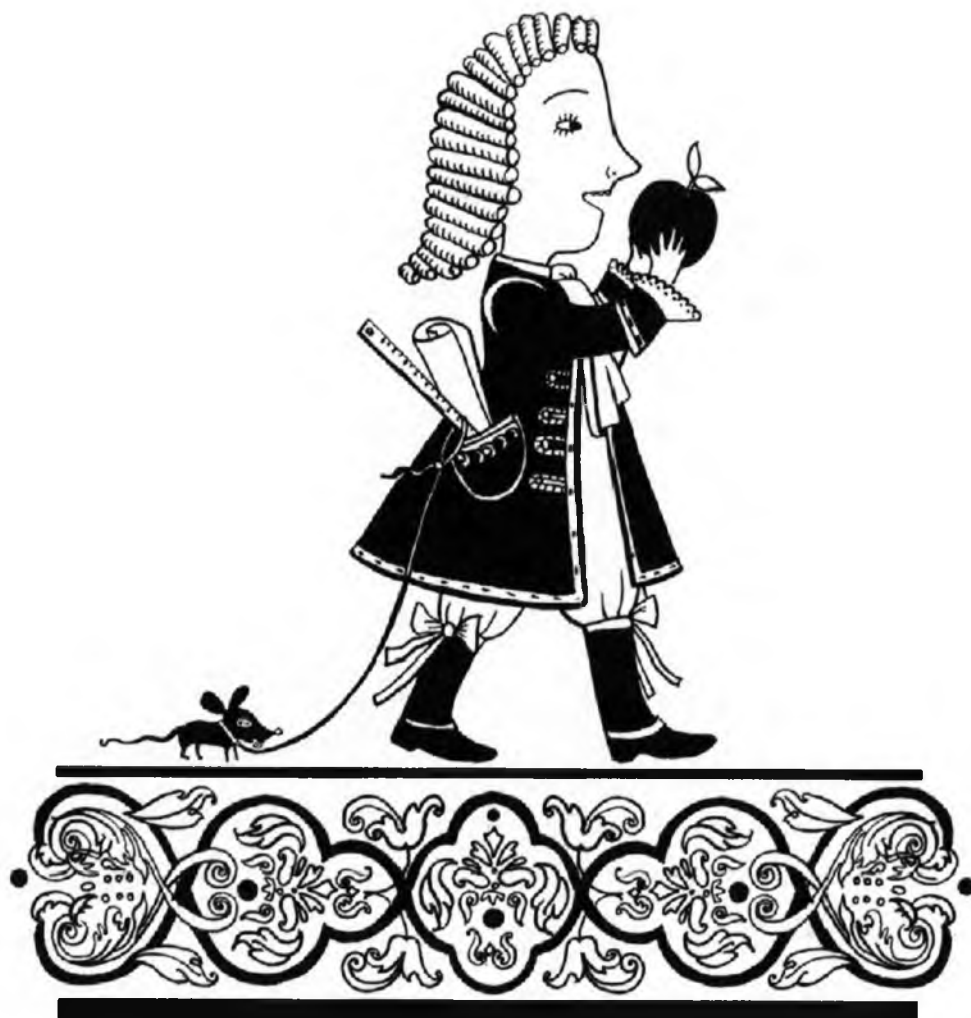
– Ні, Ваша Величносте.

ІСТОРІЯ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Фернан де Магельянш, відомий у світовій історії як Фернандо Магеллан (1480 – 1521), зробив одне з тих відкриттів, які рішуче і безповоротно вплинули на розвиток людства. Добровільно покинувши королівський двір, він через кілька років вступає рядовим вояком у військо, яке бере участь в експедиції до Індії, потім до Африки. Зарекомендував себе як відважний і мужній воїн, кілька разів був небезпечно поранений. Не знайшовши розуміння в короля Португалії Маноела щодо пошуків протоки, яка б з'єднувала два океани, емігрує до Іспанії. З іспанського міста Севільї 10 серпня 1519 року вирушає на п'яти кораблях керівником експедиції, яка, завдяки його наполегливості й мужності, досягла Південної Америки й відкрила протоку, що з'єднує Атлантичний і Тихий океани і названа на його честь Магелановою протокою. Магеллан першим перетнув Тихий океан.

І хоч сам він загинув на Філіппінах, але став також першим, хто здійснив кругосвітню подорож, відкрив наявність єдиного Світового океану й остаточно довів, що Земля має форму кулі.

ЯБЛУКО ВІД ІСААКА

ВИКРАДЕННЯ

Він ніколи не бачив свого батька. Батько помер у жовтні 1642 року і заповідав мамі Анні, щоб, коли народиться син, обов'язково назвала його батьковим ім'ям – Ісаак. Мама весь час плакала – і жовтень, і листопад, і грудень. Може, тому син і народився передчасно, семимісячним, якраз на Різдво, 25 грудня.

Був такий маленький, що його можна було купати у кварти для пива. Це потім так жартуватиме його мама, а тоді їй було не до жартів.

Заметіль надсадно завивала над маленьким сільським будиночком, а крихітний малюк ледве дихав, голова його звисала на схоже на куряче тільце. Усі казали: «Не виживе». Навіть леді Пакінгем з сусіднього села, яка славилася мудрістю і яку покликали, аби порадила, як порятувати нещасну крихітку.

Проте хлопчик-крихітка, якого ще довго називали Замурижкою, всупереч усім прогнозам, вижив. Та доля йому готувала ще багато сюрпризів і випробувань. Коли Ісаачикові виповнилося два роки, мама Анна вдруге вийшла заміж.

Вітчим, Варнава Сміт, одразу не сподобався Ісаачикові. Малий дивився спідлоба на старого діда-пастора, який звелів називати його татом.

– Хіба буває два тати? – спитав Ісаачик маму.

– Розумний опеньок, – сказав незадоволено Варнава і спробував погладити того, хто ставав його приємним сином.

Ісаачик схопив ту руку і припав до неї губами. Але не щоб поцілувати, як гадав преподобний, а щоб боляче вкусити за палець.

– Ах, ти так, маленьке вовчечня! – скрикнув отець Варнава. – Гаразд. Тоді ти мені зовсім не потрібен.

Так Ісаачик лишився з бабусею. Мама Анна жила в сусідньому селі, що звалося Північний Вітем. Іноді Ісаачик приходив на край села і з нудьгою дивився на шпиль церкви, в якій був господарем чоловік, котрого він не любив. Хлопчик узагалі був покинутий на самого себе. Бо бабуся то в'язала, то поралася на городі, то надовго йшла до ровесниць-сусідок.

Тож Ісаачик сидів на подвір'ї або блукав вулицями. З сусідським хлопцем Вільямом він не здружився. Сусід вигадував усілякі ігри, змагання, в яких неодмінно ставав переможцем і на правах переможця нагороджував Ісаака болючими щиглями.

Інша річ – блукати вулицями, на пустищі за селом розглядати стебла рослин, вигадувати їм назви або приходити до сільської кузні й дивитись, як гехкає важким молотом коваль, а в його руках народжуються

дивовижні речі – трійчата, держак лопати, обіддя для колеса. А одного разу коваль викував дивовижну залізну квітку. Казав, то замовлення леді Пакінгем.

Якось, повертаючись із кузні, Ісаак завернув на польову дорогу. Він ішов і милувався квітами, що росли обіч. Раптом почув дивний шум, а коли підвів голову, побачив дивовижну кавалькаду, яка їхала, здіймаючи пилюгу, дорогою мимо села. Ніби котилося кілька хаток на колесах. За ними на возах їхали барвисто вдягнені смагляві люди. Вони щось кричали, начебто сперечалися між собою незнайомою мовою.

Один із возів спинився навпроти Ісаачика, і борода-тий дядько сказав до нього ламаною мовою:

– Гей, хльопчику, ти хочеш проїхатися до доми? Підв'їзем вітерцем.

Проїхатися Ісаачик був не проти. Дядько з бородою підсадив його на воза. Вони рушили, і дядько спитав, ким є його тато. Ісаак відповів, що тато помер, а мама живе в сусідньому селі з чужим дядьком, він же мешкає з бабусею.

– Очін хорашьо, – чомусь зрадів дядько і крикнув на коней, які рвонули чвалом.

Ісаак незабаром помітив, що вони минають село, і попросив зупинитися.

– Мовчи, – звелів дядько і подав сигнал тіткам, котрі сиділи на возі.

Ті накинули на голову Ісаачика якесь рядно. Даремно він пручався – його не відпустили, тільки зробили отвір, щоб дихав. Коли зняли рядно, він стояв на лісовій галявині.

– Я хочу додому, – сказав Ісаачик.

Бородатий дядько пояснив, що тепер його сім'єю і його домом будуть вони. І звати його, малого, віднині Берчіл.

– Мене звати Ісаак, – уперто сказав малий.

– Скоро забудеш це ім'я, – пообіцяв бородань.

Цигани – а це були вони – розклали вогнище і взяли-ся готувати вечерю. Ісаак розпачливо озирався і ледве стримувався, щоб голосно не заплакати.

До вогнища підійшла стара товста жінка у довгій спідниці, що складалася з барвистих клаптиків, запнута великою хусткою-накидкою, з-під якої виднілися пасма сивого волосся. Тицьнувши пальцем у бік Ісаачика, вона щось гортанно сказала, мабуть, спитала: хто це? Бородань взявся щось пояснювати, жваво жестикулюючи.

Сива циганка зазирнула в обличчя хлопчика і раптом схопила його за руку. Довго дивилася на долоню, провела по ній товстим скарлюченим пальцем, а тоді щось сказала до бородатого владним, суворим голосом. Той спробував заперечити, але стара так гаркнула, що той знітився, вилаявся і, також схопивши Ісаачика за руку, потяг за собою.

Бородань посадив хлопця поперед себе на коня і повіз спочатку лісовою, а потім польовою дорогою. На околиці Вулсворта він ізсадив малого бранця на землю, легенько підштовхнув, а сам скочив на коня.

Ісаак так ніколи й не дізнався, що ж сказала стара циганка. Чи то побачила на маленькій долоні його особливу велику долю, чи якусь небезпеку для себе або бородатого цигана? Тоді ж, наляканий, часто озираючись, він попрямував уже вечірнім селом до бабусиної оселі.

ФЕЯ, ЩО СИДИТЬ НА ХМАРІ

– Пробач мені, – сказала бабуся, коли пізно ввечері Ісаачик нарешті прийшов додому і розповів їй про свою пригоду з дивними людьми на возах. – Я більше тобі приділятиму уваги.

З того дня він почув від бабусі багато цікавого, чого не міг почути в сільській школі, де його вчили писати й рахувати, а ще Закону Божого.

Так він дізнався, що змії, яких багато водилося в полях і лісі поблизу Вулсворта, виявляється, залюбки їдять жаб, комах, але найкращі ласощі для них – жайворонки. Саме ті, що так гарно виспівують рано-вранці. Змії вистежують жайворонкові гнізда або ті місця, де птахи люблять відпочивати після співу, та обприскують кубла чи стебла пшениці або польових квітів своєю отрутою. Жайворонки сідають, а що випари отрути мають солодкуватий запах, то вдихають їх або навіть скльовують. Від тих випарів чи краплинок на стеблах жайворонки засинають, і тоді змії підкрадаються та живцем заковтують їх. І це для них найбільша насолода.

Ісаачик слухав, як заворожений, уявляв, як підступна зміюка крадеться до пташиного гнізда й ковтає безборонну пташку, і йому ставало холодно. Він щулився від цього несподіваного холоду посеред літа, але тут же вирішував, що завтра неодмінно піде в поле боронити

жайворонків від змій, які на них полюють. Для цього попросить коваля приробити йому до палиці залізний наконечник.

А ще бабуся розповідала про дивовижні дощі, які трапляються у Вулсворті. Дощі, після яких на лугах лишаються цілі килими із зелених коників-стрибунців. А на городах – повно яскраво-зелених маленьких жабок. Тоді їх доводиться збирати у кошики і відносити до річки.

«Як я багато пропустив», – думав Ісаачик.

– А чому бувають такі дощі? – спитав він.

– Хтозна, – сказала бабуся. – Може, підхоплює вітер, може, несуть водяні потоки. А моя покійна бабуся розповідала, що кожна хмара має свою фею. От вона дивиться з хмари, де багато комах і жабок, а де їх нема. Тоді простягає до землі поділ своєї довгої сукні й зачерпує ним комах і жаб.

– А як же ця фея бачить із хмар таких маленьких коників і жабок? – зацікавився раптом хлопчик.

Бабуся замислилася. Справді – як?

– Ну, може, в неї такі гострі очі, – зрештою сказала вона. – А може, вона має великі окуляри.

– Такі, як у лорда Пакінгема?

– Ні, напевно, ще більші, – невпевнено сказала бабуся. – Бо інакше як би вона справді побачила.

Бабуся розповіла і про великого собаку, який, кажуть, живе у болоті, що на північ від міста Грентема, і про Місячну Діву, котра ночами блукає дорогами довкола Вулсворта й Південного та Північного Вітемів і забирає до себе в оселю пізніх перехожих, які їй подобаються, особливо юнаків та маленьких хлопчиків. І про баронесу Кліндфорд, яка, за переказами, стала сухим деревом, що стирчить і лякає вночі своїми гілляками, які нібито стають її руками, та такими довгими, що простягаються аж до Лінкольна. І ще багато різних легенд та цікавих історій земель графства Лінкольншир.

МІСЯЧНА ДІВА

Якось після однієї з таких вечірніх бабусиних оповідей Ісаачик прокинувся посеред ночі. Бабуся мирно спала на сусідньому ліжку. У вікно зазірав великий жовтий місяць. Ісаак звівся на лікті, потім сів. Раптом йому нестерпно захотілося поглянути ближче на місяць. А може... може, побачити й Місячну Діву.

Він відчув, як по спині пробіг холодок. Згадав бабусину розповідь. Проте щось його потягло спочатку до вікна, за яким було видно залиту місячним сяйвом вулицю, а потім хлопець тихенько прокрався до дверей і відчинив їх.

І ось він в самі лише довгій нічній сорочці переступає поріг. Відразу ж лякається, бо помічає, що хтось чорний крадеться до нього. Але то лиш тінь від старої яблуні, яка росте збоку від будинку.

Надворі стоїть лагідна, аж дзвінка тиша. Ісаачик зводить очі на місяць. Який він великий, блідо-жовтий. І дивні сині плями на ньому. Бабуся каже, що то Бог сушить сливи. До місяця підкрадається чорна хмарка. Може, на ній сидить фея, котра ловить коників і жабок,

щоб потім покласти їх на землю? Цікаво, як вона справді помічає їх на землі?

Раптом Ісаачик подумав, що непогано було б самому мати такі окуляри, аби краще роздивитися місяць. Або он ту велику блакитну зірку. Може, на ній теж живе своя зоряна фея або Місячна Діва?

Гм, Місячна Діва... Ой, чи то не вона крадеться безлюдною нічною вулицею? Ісаачик пересилив страх і пильніше подивився в той бік. Вулицею повзла ковдра передсвітанкового туману. І все ж він угледів обриси, що так нагадували жіночу постать. Тихенько ступив за двері. Почув начебто віддалений шепіт, поспішно зачинив двері й зайшов до передпокою. Його маленьке серденько шалено калатало. Крізь вікно просочувалася смужка місячного світла.

«Цікаво, – враз подумав Ісаачик, – чому це світло не таке, як сонячне? Може, це справді блищить сукня Місячної Діви? Або падають іскринки з її волосся, коли вона його розчісує, як розповідала бабуся?..»

Він уже засинав, коли здалося, що Місячна Діва підійшла до вікна і заглянула в нього. Ось вона простягла крізь скло свою білу-білу руку з довгими ніжними пальцями. Ісаак хоче закричати, але Місячна Діва кладе йому на губи свого прохолодного тонкого пальця, а другою рукою гладить по голові.

БІЙКА БІЛЯ ШКОЛИ

Ісаакові минув одинадцятий рік, коли мама Анна повернулася додому після смерті його вітчима Варнави Сміта. І не сама, а відразу з двома сестричками – майже п'ятирічною Мері та зовсім маленькою Анночкою – і братиком Бенджаміном. І хоч Ісаак уже був геть не маленький, закінчив сільську школу, проте він був такий щасливий, що на перших порах ні на хвилинку не відходив від матусі.

– Мій найбільший хвостик, – усміхалася мама.

А ще Ісааку дісталася кілька сотень книг, які лишилися після вітчима-священника. Він читав їх запоєм – церковні, філософські книги – й намагався зрозуміти. А в товстий зошит, де були виписки і розумні вислови, записав свої перші рівняння з диференційного та інтегрального обчислень.

Саме ці перші складені ним задачки побачив його рідний дядько, брат мами Анни Вільям, також священник:

– Сам склав? – здивувався. – Е, та тобі треба далі вчитися, хлопче.

Так Ісаак став учнем безплатної граматичної школи в містечку Грентем. Майже з першого дня розпочалася його війна з братами Едуардом і Артуром Сторерами. Він жив у їхньому будинку (їхня мама була подругою мами Анни) і вчився в одному класі.

Брати не злюбили нового учня. Маленький, худенький, він відмовлявся брати участь у їхніх іграх, походах проти учнів церковної школи і нальотах на міські садки, а все сидів над своїми книжками. Брати зуміли налаштувати проти нього весь клас. Ісаак навіть боявся заходити до класу – на голову йому могло пролити-

ся відро з поміями, яке ставили на двері, або він кілька разів гепався, перечепившись об мотузку біля лави, за якою сидів. А ще брати, особливо Артур, розповідали, який він хитрий і підступний, як краде у них вишні й сніданки.

Це Ісаакові, зрештою, набридло. І дорогою до школи він справді вкрав з Артурової сумки канапку з м'ясом

та сиром. Хай тепер хоч недаремно казатимуть на нього. Артур це помітив і, розігнавшись, ударив Ісаака головою в живіт. Та так, що Ісаак упав і знепритомнів.

Поволі він прийшов до тями. У вухах і голові дзвеніло. Болів живіт. До школи було близенько, та йти туди не хотілося.

«Попрошу маму, нехай забере мене з цієї осоружної школи, – подумав він. – Буду працювати біля землі, мамі потрібен помічник по господарству».

Він уже повернувся, щоб іти в протилежний бік, але щось його спинило. Невже він злякався? Й отак просто відступить? Хлопчик ковзнув поглядом по землі. Що ж це таке дивне валяється в пилюці? Та це ж його зошит, який випав із полотняної сумки!

Ісаак підняв зошита. Мимоволі розгорнув і наткнувся на рівняння, яке вчора ніяк не міг розв'язати. Ні, він мусить його розв'язати. А що, як спробувати зовсім по-іншому. Переставити знаки...

І він пішов до школи.

Коли ж закінчилися заняття, Ісаак сказав Артурові:

– Давай вийдемо у церковний двір.

– Вийдемо, – Артур дивився насмішкувато. – А чого?

– Побачиш, – коротко кинув Ісаак.

З ними пішов найдужчий і найавторитетніший учень – син майстра з міської фабрики.

– Я буду з тобою битися, – сказав Ісаак на церковному подвір'ї, розташованому поруч зі школою.

– Ти? – Артур глузливо засміявся. – Замурижка, куди тобі!

Ісаак трохи відступив убік і з усього розмаху вдарив Артура ребром долоні вище ліктя. Артур замахнувся на нього, але Ісаак встиг відскочити.

Ісаака охопила невимовна лють. Відчув, як дрижить усе тіло, а до голови ринула кров. Він налітав і налітав, бив противника у бік, по спині, по голові. Світ наче кружляв довкола нього, а він оборонявся від цілого світу і нападав. Раптом відчув, що не такий уже він і слабосилий, що може битися, і це несподівано додало неабиякого азарту. Він схопив Артура за вухо і вдарив кулаком у груди.

– Я більше не можу битися, – спинив його чийсь крик.

Перед Ісааком стояв його кривдник і... схлипував.

– Та ти боягуз! – закричав син майстра і, взявши Артура за плечі та голову, заходився боляче терти носом об церковну стіну.

...Через багато років у список гріхів, учинених за все життя, сер Ісаак Ньютон внесе і такий пункт: «Побив Артура Сторера».

МИШЕНЯ-МИРОШНИК

– Цей малий хлопчисько із Вулсторпа став найбільшим моїм покупцем, – розповідав поважним покупцям своєї крамниці інструментів її власник. – Уявляєте? Прийшов і каже, що хоче сокиру вибрати. Я йому: «Будь ласка, сер». Вибрав собі сокиру, обмацав геть усю, я аж розсердився – бо так пильно придивляється, пальцем проводить, ніби спеціально щербинку шукає.

– І купив?

– Купив, аякже. Навіть не торгувався. Тільки пенси старанно відлічив.

А потім, через два дні, – розповідав далі продавець, прийшов і зажадав показати йому більшу сокиру. Ще за день купив найменшу. І три молотки різних розмірів купив. І дві пилки – для розпилювання дерева та надміцного металу. А ще стамески, долота, лобзик і навіть маленьке ковадло.

– І навіщо тому малому стільки інструментів? – дивувалися покупці.

– Щось він там майструє.

– Може, ще один млин у Грентемі хоче поставити, – засміявся бородатий майстер Джордж, котрий виготовляв на своєму верстаку дерев'яний посуд.

Він як у воду дивився. Справді, спорудження вітряного млина було для містечка неабиякою подією.

Коли дув вітер (особливо північно-західний), величезні крила млина оберталися спочатку повільно, начебто ліниво, а потім усе швидше й швидше. Здавалося, млин от-от здійметься і полетить. Довкола вечорами прогулювалися поважні пари грентемських міщан.

Пан Джеймс, власник млина, котрий пишався такою увагою до свого дітища, неабияк здивувався, коли одного разу до нього підійшов невисокий худорлявий хлопчисько і попросив дозволу подивитися млин ізсередини.

Власник млина здивувався, але дозволив: йому сподобалися зацікавлені очі малого. А той як заліз усередину, то не з'являвся годину, а може, й дві.

Джеймс навіть захвилювався – чи не вкрав чогонебудь малий халамидник?

Заглянув, а хлопець сидить і пильно дивиться на коліщата колеса, які рухають великий пасок.

«Що ж він там побачив?» – подумав господар млина.

А Ісаак за цей час облазив геть увесь млин і розібрався в усіх його таємних механізмах. Потім він ще двічі приходив, знову й знову все видивлявся. А тоді взявся до справи.

Для того він і накупив різного інструменту. Міг годинами розглядати сокири, пилки, молотки, долота, які тепер належали йому. Щоб придбати цей інструмент,

він витрачав майже всі гроші – пенси і шилінги, – які передавала йому на прожиття мама Анна. Економив на їжі, а інструменти купував.

Незабаром у будинку грентемського аптекаря Кларка, де він жив, розпочалася бурхлива робота.

Ісаак задумав побудувати з дерева і тканини копію великого млина.

За два тижні маленький млин був готовий. Ісаак поставив його на даху будинку. І, о диво, – млин цей запрацював. Коли був навіть маленький вітерець, крила крутилися, і тканина весело лопотіла, наче

стиха виспівувала якусь мелодію. Тепер на це творіння рук невідомого школяра приходили подивитися і дорослі грентемці.

Але коли вітру не було, крила сумно звисали. Ісаака це неабияк засмучувало. Що ж вигадати?

Якось, коли він сидів на подвір'ї, підперши щоку рукою, побачив, як стежиною від сараю до хати біжить маленьке темно-сіре мишеня.

«А що, коли змусити його крутити крила мого млина?» – раптом подумав Ісаак.

Він змайстрував із дроту й волосіні пастку й таки впіймав мишеня. Воно злякано дивилося на нього оченятами-намистинками.

Ісаак збудував спеціальний пристрій – таке собі колесо. Перед мордочкою мишеняти підвісив на нитці шматочок сала. Намагаючись до нього дотягнутися, мишеня починало бігти колесом, колесо крутилося, зубці зачіпляли інше колесо, і – ура! – млин запрацював, крила знову залопотіли, виспівуючи навіть без вітру. Щоб мишеня не бігло надто швидко, малий конструктор причепив до його хвостика нитку.

А потім він удосконалив пристрій. Зверху поклав мішечок із зерном, мишеня тепер могло дістатися до нього, але тільки крутячи колесо-драбинку.

– Знаєш, як я тебе назву? – сказав Ісаак до мишенят.
ти. – Мірошник, ось як.

Очі його задоволено і радісно блищали.

ВОГНЯНІ ЗМІЇ

За час навчання в Грентемській школі Ісаак так і не подружився зі своїми однокласниками – братами Артуром і Едуардом Сторерами, прийомними синами аптекаря Кларка, в якого він винаймав помешкання. Зате іскорка дружби майже відразу проскочила між ним і молодшою сестричкою братів – Мері. Вона єдина зі Сторерів захоплено заплескала в долоні, коли побачила, як крила маленького млина змушує крутитися мишеня, котрого Ісаак назвав Мірошником.

Якось Мері призналася Ісаакові: вчора вітчим послав її ввечері віднести ліки сусідці, а вона дуже боялася – адже надворі так темно.

– Зачекай, – сказав Ісаак.

Він незабаром повернувся і простяг Мері дивний предмет, схожий на маленький пакетик, який догори звужувався, а зверху були прикріплені нитки.

– Що це? – здивувалася Мері.

– Лампадка.

– Лампадка? Навіщо?

– Зараз побачиш.

Ісаак дістав кресало і, розкривши дивну лампадку, викресав іскру. Гніт – язичок всередині лампадки – спалахнув. Ісаак пояснив: вогонь горітиме повільно, адже папір цупкий, гофрований. А потім горітиме сама лампадка, теж поволі. Він виготовив її, щоб не боятися взимку рано-вранці, коли ще на вулиці темно, йти до школи.

– Дуже добре! – тільки й промовила Мері.

Вона попросила запалити лампадку. Ісаак взяв її в руки і почав віддалятися. Поступово він ніби розчинявся в темряві й незабаром став схожим на маленького світлячка – було видно лише світло від лампадки.

А вже літнього вечора Мері почула, як хтось постукав у віконце її кімнати. За вікном стояв Ісаак.

– Запрошую вас, о прекрасна леді, – вдавано-церемонно сказав він, – помандрувати зі мною.

– Куди? – спитала Мері.

– Будемо запускати повітряних зміїв.

– Увечері? – здивувалася Мері.

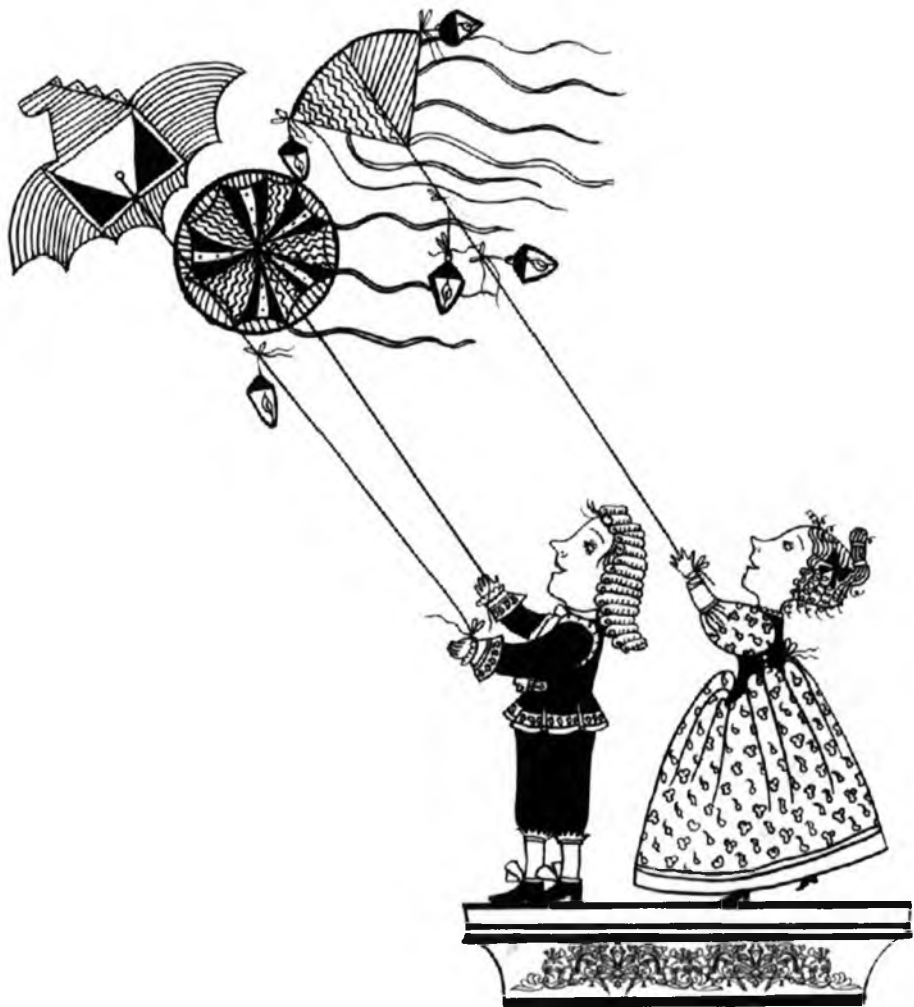
– Так. Побачиш, що я вигідав.

І Мері побачила. На околиці міста вже зібрався гурт хлопчаків. Кожен тримав у руці мотузок, прикріплений до свого повітряного змія. Змії були різних конструкцій – продовгуваті, зі справжніми «драконячими»

крилами, кулясті й у формі трикутників. Ісаак дістав із полотняної торбинки якісь дивні предмети і роздав хлопцям.

Мері придивилася – то були такі ж лампадки.

Їх прикріпили до хвостів зміїв і запалили.

Десяток легких вогняних птахів один за одним злітали у вечірнє небо. Над Грентемом пливла ціла зграйка вогників.

Це було незабутнє видовище. Мері побачила, як Ісаак геть по-дитячому підстрибнув від радості й задоволено засміявся. Потім сунув руку до кишені, щось дістав звідти й простяг Мері.

– Що це? – здивувалася дівчинка

– Яблуко. Я зірвав його сьогодні в саду містера Ганчера.

– Спасибі.

Мері знала – в містера Ганчера найсмачніші в Грентемі яблука. Але ж охороняє сад великий чорний злющий пес. Якого всі бояться.

– Ти... не побоявся?

– Я приспав Джеррі, – весело сказав Ісаак, і Мері зауважила, як блищать у темряві його очі.

Вони відпустили зміїв у вільний політ і поверталися додому. Біля пивниці-пабу стояли з квартами елю чоловіки і дивилися в небо, по якому пливли мерехтливі вогники.

– Та це, певно, нові комети, – сказав один із них.

– Еге ж, комети, точно, – підтвердив другий. – І що вони нам провіщають, знає лише Господь Бог.

Ісаак знову тихо засміявся, прикривши рота маленькою долонькою. Другою рукою він тримав за руку Мері. А в правій дівчинка несла додому яблуко, зірване для неї в сусідському саду хлопчиком Ісааком Ньютоном. Яблуко, здавалося їй, так приємно зігрівало долоню. Таке ніжне, ще не зовсім стигле яблуко.

ІСТОРІЯ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Ісаак Ньютон (1642 – 1727) – один із найвидатніших учених у світовій історії. Він був фізиком, математиком, астрономом, філософом, сформулював основні закони механіки, відкрив закон всесвітнього тяжіння, відкрив закони розкладання білого світла і висунув корпускулярно-хвильову теорію світла, яка дала уявлення про світло як потік особливих частинок, розробив диференційні й інтегральні обчислення, відкрив закон охолодження нагрітого тіла та закон опору руху у в'язкій рідині, сконструював перший термометр, побудував перший у світі, по суті, сучасний телескоп, який відбивав світло. Інший знаменитий учений, Лагранж, сказав про нього: «Він найщасливіший, адже систему світу можна встановити лише раз». А Ньютон зробив саме це.

Невідомо, чи існувало яблуко, яке допомогло Ньютонові своїм падінням відкрити знаменитий закон всесвітнього тяжіння. Але було яблуко, зірване ним для юної маленької міс Сторер. На все життя, з дитинства, зберіг він їй романтичну відданість, хоч вона й вийшла заміж за іншого. Вже стареньку відвідував її, допомагав грошима, підтримував словами. Про себе ж у зеніті слави сказав: «Не знаю, яким я видаюся світові, але собі я здаюся маленьким хлопчиком, який грається на морському березі, і знаходить на березі великого недослідженого океану істини то гарний камінець, то привабливу червону мушлю».

ВИСТАВИ
ТРЬОХ СЕСТРИЧОК

БІЛОСНІЖНІ ЧОБІТКИ

У будинку пастора Патрика Бронте двері зачинялися і міцно замикалися завжди рівно о дев'ятій вечора. І горе було тому із членів сімейства – донькам Мері, Елізабет, Шарлотті, Емілі, Енн, їхньому братові Бренуеллу чи навіть управительці, а насправді просто служниці Таббі, – якщо вони не встигали хоча б на хвилину. Тоді вони могли довго стояти під дверима, а то і йти ночувати в сарай чи церковну сторожку неподалік.

Але того вечора стукіт був рішучим і наполегливим. Раз, удруге, втретє, вп'яте, а може, й удесяте. Нарешті нерви благочестивого пастора не витримали, він неспішно наблизився до дверей і сказав вельми невдоволено:

– Хто там?

– Добра фея Белюзіна, – почувся веселий голос.

Пастор поморщився: голос належав сестрі його покійної дружини Марії – Беттіні, Бетті, як вона любить, щоб її називали. Ця особа завжди намагається втручатися в життя його сім'ї, бо гірше: вона вносить у нього справжній безлад.

– Люба Бетті, – солодко, але з нотками суворості сказав пастор. – Хіба ви не знаєте, що після дев'ятої вечора ми нікого не впускаємо?

– Бетті про це знає, – відповіли зі смішком за дверима. – Але феї Белюзіні про такий дивний звичай нічого не відомо. Ну ж бо, Патрику, не змушуйте добру фею мерзнути.

Пастор притлумив у собі бажання лайнулися і таки відчинив двері – з сестрою покійної дружини, яку він так любив, не годилося сваритися, та ще й у Різдвяний вечір.

– Я принесла дітям різдвяні подарунки, – сказала Бетті, хукаючи на свої геть червоні від морозу руки.

– Я вже приготував їм подарунки, – суворо повідомив пастор.

– Напевне, знову цитати зі Святого Письма та вив'язані тобою страшні кошлаті поясочки? – посміхнулася Бетті.

– Не має значення.

– Має, превелебний Патрику, має. Фея Белюзіна принесла їм не просто дарунки, а радість.

Прокинувшись уранці, діти пастора Патрика Бронте знайшли під своїми подушками подарунки, яким вони справді зраділи. Мері мала розкішну пухнасту хустку, Шарлотта – теплу кофтину, Елізабет – черевички, Енн – маленькі рукавички із зеленими листочками на них, Бернуелл – томик віршів давніх англійських поетів та ще й фарби (всі знали, що він пише вірші й малює, батько це навіть заохочував). Та найбільше зраділа своєму подарунку Емілі – їй дісталися чудові білі чобітки. А коли вона піднесла їх, милуючись, до вікна, за яким світило зимове сонце, то здалося, що на чобітках зблиснули золоті іскорки. В Емілі аж сльози на очах виступили, але то були сльози невимовної радості.

Цілий день дівчата тішилися обновками. А Емілі навіть кілька разів надвір виходила і ніжку в чобітках сонечку підставляла. Дивилася на чобітки, і вони їй

здавалися справді білишими за різдвяний сніг, який випав того дня у маленькому селищі Говорт.

А наступного ранку Емілі, тільки-но прокинувшись, побігла до передпокою, щоб узути чобітки, проте не побачила їх там. Вона озирнулася, пошукала в одній кімнаті, другій, а потім з гірким плачем забігла до кімнати, де батько писав пасторську проповідь.

– Тату, хтось украв мої білі чобітки!

Батько підняв голову й уважно та суворо подивився на доньку, потім потер перенісся, кашлянув.

– Заспокойся, ніхто не крав твоїх чобітків, – сказав він. – Я їх спалив.

Емілі подивилася на батька широко розплющеними, повними сліз очима. Хапала ротом повітря, готова от-от задихнутися.

– Спа... Спалив? Навіщо?

– Тому, що вони занадто світлі, – суворий голос батька аж бринів. – Світлі, отже, гріховні. Неприпустимо радіти такому легковажному подарункові, ти повинна це знати, Еміліє. А чобітки я тобі завтра куплю.

Він справді купив чобітки й урочисто вручив їх доньці. Чобітки були добротні пошиті й теплі, але чорні. Чорні, темні, як і все, що дозволялося носити п'ятьом сестрам Бронте і їхньому єдиному братикові.

– Д...д...дякую, – прошепотіла Емілі й подибцяла з кімнати.

Їй здалося, що весь світ довкола раптом став теж чорним. Чорним і похмурим.

БУКЕТИК ВЕРЕСУ

Вона бігла лісом назустріч сонцю. Сонце ось там, зовсім близько, за деревами. Там воно висить на гілках крайнього дерева – великої лапатої сосни. До нього можна доторкнутися руками, зігрітися, і тоді вона обов'язково вилікується...

– Прокидайся, ледарко, час снідати.

Мері прокидається від грубого торсання. Над нею нависла масивна постать виховательки, місіс Волтворт. Отже, вона знову задрімала, і біг назустріч сонцю лише приснився?

Мері пробує підвестися, але їй це не вдається. Страшно болить голова, груди душить кашель, усе кудись пливе.

– Я не можу... Я хвора, – тихо каже Мері.

– Снідати – такий же обов'язок, як молитва й уроки, – голос місіс Волтворт зривається на фальцет.

Мері таки змушує себе піднятися, поволі одягається і бреде до їдальні. Там її зустрічає старша вихователька приватного пансіону Ковен-Брідж місіс Коммерфільд.

– Ти запізнилася! – верещить вона. – Тому позбавляєшся сніданку. Йди геть.

– Але ж я... Я хвора, – на очах у Мері рясні сльози. – Я хочу теплого чаю.

– Це не має значення, – погляд місіс Коммерфільд схожий на гостре жало. – Порядок є порядок, і він буде в цьому пансіоні...

Через півроку Мері не стало. А незабаром захворіла й Елізабет. Директор пансіону містер Вілсон вирішив відправити цих геть незагартованих і кволих сестричок Бронте додому. Бо ще чого доброго відповідати доведеться, все-таки їхній батько – пастор, не остання в окрузі людина.

Елізабет, Шарлотта й Емілі їхали у відкритій кареті. Рвучкий осінній вітер надимав їхні хустини. Шарлотта тримала старшу сестру (тепер найстаршу в сім'ї) за руку. Рука була гаряча, а пальчики Елізабет вдячно гладили долоньку сестрички.

– Як гарно, – сказала раптом Елізабет. – Ліс наче казковий. Ніби не листя, а золоті монети.

– Пам'ятаєш, як ми ходили до лісу і назбирали великі букети листя? – спитала Шарлотта.

– Авжеж, – очі Елізабет повеселішали, але майже відразу знову посумніли. – А найбільший зібрала Мері.

Вони проїхали ще трохи лісовою дорогою, і тоді Елізабет сказала:

– Як ти гадаєш, верес уже відцвів?

– Напевне, – відповіла Шарлотта. – Вже ж середина жовтня.

– Я пам'ятаю, як мама колись подарувала мені букетик вересу, – сказала Елізабет. – Такий... Наче її очі.

– Ти хотіла б...

– Ні, він же відцвів.

Шарлотта попросила візника спинитися. Сказала, що швидко повернеться. Емілі хотіла піти за нею, але Шарлотта наказала їй лишитися з сестрою.

Вона йшла і йшла, дедалі більше заглиблюючись у ліс. Ось і густий килим вересу. Але він справді вже перецвів, тільки тьмяно зеленіє.

Та Шарлотта попрямувала далі зеленим килимом, придивлялася, вперто сподіваючись побачити квіточку. Хоча б одну-єдину.

І вона таки побачила. Зірвала кілька галузок. Посміхнулася. Верталася, а в руці її виспівували маленькі темно-сині, з фіолетовим відливом квіточки. Букетик для Елізабет.

ЧОТИРИ СОЛДАТИКИ

У маленькому театрику було чотири актори і жодного глядача. Думка про театр народилася одного разу, коли вони вчотирьох сиділи за столом – батько вже не відпустив Шарлотту й Емілі в пансіон – і розмова набридла.

– Піти спати, чи що? – позіхнув Бренуелл.

– Рано ще, – заперечила Лотта. – Зачекайте!

Енн кинулася в іншу кімнату й повернулася з коробочкою в руках. На стіл посипалися маленькі дерев'яні фігурки.

– Ми давно не гралися в солдатиків, – Енн заглядала сестричці й братику в очі. – Пограємося!

– Ти що! – Бренуелл презирливо відштовхнув найближчу фігурку. – Ми ж не маленькі. Це ти ще маляшка-комашка.

– Я? – в Енн виступили на очах сльози.

– Не сваріться!

Шарлотта взяла до рук найвищу, найкрасивішу фігурку. Солдатик мовби зацікавлено подивився на неї.

– А що, коли ми напишемо п'єсу і поставимо в своєму театрі? – несподівано запропонувала Шарлотта.

– Театрі? Якому театрі?

– У нас буде свій театр. Вибирайте собі персонажів. Мій буде цей, – Шарлотта поставила свого високого солдатика. – Я назву його... – Вона задумалася на мить. – Назву його герцог Веллінгтон. Це ж він переміг самого Наполеона в битві під Ватерлоо.

– Ах, так! – очі Бренуелла азартно заблищали. – Тоді я назву свого солдатика Бонапартом. І ще побачимо, хто кого переможе.

Емілі чомусь обрала похмурого маленького дядечка з облупленими погоном і носом. Вона довго вагалася, як же його назвати.

– Вибери іншого, – запропонувала Лотта. – Цей надто вже серйозний.

– Ні! – Емілі вперто махнула рукою і притулила дядечка до щоки.

– Що ж, тоді хай він зветься Серйозою, – всміхнулася Шарлотта.

Найдовше не могла вибрати собі персонажа наймолодша з сестричок. Енн подобався і той, і цей. Вона брала до рук фігурки і знову клала їх на стіл.

– От уже вереда росте, – буркнула Емілі.

Енн сердито блимнула очима на сестру й хотіла вже розплакатися, та тут поглянула в коробочку й побачила, що на дні самотньо лежить зовсім дрібненька фігурка. Найменшенька з усіх.

Енн дістала крихітного солдатика. Він був такий беззахисний і, здавалося, докоряв поглядом очей-намистинок за те, що про нього забули.

– Цей буде мій! – Енн виклично подивилася на сестричок, наче ті могли відібрати її крихітку. – Я... Я назову його Пажиком.

Цілий місяць герцог Веллінгтон, Серйоза, Бонапарт і Пажик були героями п'єс, які четверо юних драматургів тут-таки вигадували. Найперша звалась просто – «Хлопці».

Веллінгтон намагався всіма верховодити і вів себе як справжній аристократ – зверхньо і трохи поблажливо, хоч і міг часом підкинути в'їдливу шпильку в суперечку.

Бонапарт завжди йому заперечував, навіть коли цього не варто було робити, і сердився, якщо програвав словесний поєдинок.

Серйоза вступав у розмову нечасто, він підкидав слівце-друге з виглядом мудрагеля, котрий знає щось таке, що цим грубим солдафонам і не снилося.

Ну, а Пажик... Пажик усім своїм виглядом і діями бажав усім прислужувати, про всіх турбуватися, але його мова свідчила про інше – малюсінький солдатик насправді з усіх глузує.

СЛУЖНИЦЯ ГЕРЦОГА ЗАМОРНИ

Того грудневого вечора за вікнами бурхливо святкувала своє біле весілля завірюха. У димарі завивало так жахливо, що, здавалося, страшний білий привид ось-ось вигулькне з пащі грубки, біля якої сиділи діти.

– Я боюся, – прошепотіла Енн. – Таббі, запаліть, будь ласка, свічку.

– Ні, – рішуче відрізала стара служниця. – Я сказала – ні. Треба економити. Вистачить і цього вогню. Дрова горять добре.

Настала довга напружена пауза. За стінами будинку вив вітер. Білий привид шкріб кігтями стінки димаря. Його брат стукав у шибку. Енн притулилася до Емілі. Вона тремтіла.

– Нудно, – порушив тишу Бренуелл і ліниво потягнувся, наче кіт. – Не знаю, чим би й зайнятися.

– Йдіть спати, – порадила стара Таббі.

Але спати не хотілося, до того ж було трохи страшно йти в темні спальні. Навіть Емілі, не кажучи вже про Енн.

– А що, коли кожен з нас матиме власний острів? – порушила тишу веселим голосом Шарлотта.

– Як це? – не зрозумів Бернуелл.

– Острів, свій острів! – Емілі сплеснула в долоні. – Це добре. Молодець, Лотто. Шкода, що не я вигадала.

І вони взялися обговорювати, якими будуть їхні острови. Зрештою, вирішили, що островів буде два. Про пригоди на одному розповідатимуть, ні, записуватимуть у книжку Емілі й Енн. А другий творитимуть Шарлотта і Бренуелл.

– Назвемо його... Назвемо його Ангрія, – вирішила Шарлотта.

– Ангрія? Майже як Англія.

– Ні, це саме Ангрія, – Шарлотта тупнула ногою.

Вирішили, що в Ангрії править свавільний і жорсткий герцог Заморна.

– Ти будеш описувати війни, які веде герцог, – вирішила Шарлотта.

– А ти?

– А я, – Лотта пустотливо зиркнула на брата, і вогонь висвітлив блиск її очей. – Я – його любовні інтриги.

– Гарзд, – згодився брат. – Війни цікавіші.

Наступного дня Шарлотта сиділа у своїй маленькій спальні на другому поверсі будинку. Заметіль втихла. Шарлотта дивилася у віконце, яке виходило на занесений снігом цвинтар. Сірі кам'яні надгробки, напівзаховані у білих кучугурах, скидалися на заморожених привидів.

Але Шарлотта не бачила їх. Її уява, її душа була далеко – там, у таємничій, оповитій блакитною хмаринкою Ангрії.

Там жорстокий і підступний герцог Заморна викрав і даремно домагався кохання від прекрасної, схожої на сонячну троянду Елісіти.

Він, цей коронований нахаба, насміявся з гордої красуні.

І тоді, щоб помститися за Елісіту, до герцога наймається служницею її сестра – тиха, не дуже вродлива, але благородна... Чом би не назвати сестру Елісіти Шарліною? Гм, Шарліна... Щось це нагадує.

Отож, Шарліна наймається до герцога. Вона майже непомітна, але яка розумна! Як манять герцога її великі, кольору стиглої сливи, очі. Випадково заглянувши до них, герцог Заморна назавжди втрачає спокій. Він вперше по-справжньому закохується. Щось несподіване прокидається і в серці Шарліни, але вона вирішує покинути замок герцога.

– Ні-ні, я, здається, не туди завела оповідь.

Шарлотта стрепенулася, її погляд знову ковзнув за вікно: хтось стоїть за деревом на краю кладовища.

Це ж... Це ж герцог Заморна. Невже він чекає на повернення Шарліни?

«Але ж Шарліна мала вбити герцога, – подумала Шарлотта. – Чому ж вона мене не послухалася? Невже у справжніх письменників теж бувають неслухняні герої?»

ХАЙ ЖИВЕ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ!

Острів Емілі й Енн називався Гондал. Спочатку вирішили, що він буде колонією Ангрії.

Незабаром Шарлотта знову поїхала вчитися в більш пристойний пансіон. Емілі ж категорично відмовилася покидати дім. Даремно її переконували, що пансіон у Ровхені зовсім інший, – образи злих, безсердечних виховательок стояли перед її очима.

Тепер Енн і Емілі подружились ще дужче. Вони разом писали історію Гондала. Це був великий скелястий острів десь у північній частині Тихого океану. З усіх боків його обдували холодні вітри.

Зате на острові жили сильні люди, які любили свободу і бунтували проти своїх правителів та воювали з піратами.

Одного разу Енн спитала Емілі:

- Мілі, а чому Гондал має бути колонією Ангрії?
- Ну, в Ангрії повинна ж бути колонія...
- А чому? – не вгавала Енн.

– Ну... Ангрія сильніша. До того ж Шарлотта і Бренуелл старші.

– То й що? А давай... Ми проголосимо незалежність Гондала.

– Незалежність?

– Так.

– І це пропонуєш ти, Енн, яку всі вважають такою ти-хенькою та боязливою?

– Я й зараз боюся. Але... спробуймо?

– Нехай, – згодилася Емілі.

Вони вирвали із зошита два аркуші паперу, склеїли їх і написали великими літерами: «Свободу Гондалу!» З цим саморобним плакатом і гордо піднятими головами вони знайшли Бренуелла.

Проте брат мляво прореагував на їхнє прагнення свободи. Йому вже набридла гра в якийсь міфічний острів, і він знову захопився своїми малюнками.

Зате, коли повернулася з пансіону Шарлотта і непокірні сестрички зустріли її на порозі дому іншим бунтівним плакатом: «Гондал – незалежна держава!», вона вдавано чи справді розгнівалася.

– Ах ви, поросята непошкрябані! – закричала вона. – Бунтувати надумали? Ось я вас зараз покараю. На каторгу! На безлюдний острів!

Вигляд у Шарлотти був такий набурмосено-грізний, що сестрички-бунтівниці кинулися врозтіч. Дім наповнився тупотом ніг і дівчачим вереском.

Преподобний пастор Патрик Бронте, зачувши гамір, відірвався від складання чергової проповіді й вирішив подивитися, що там діється. Та він не зміг відчинити дверей: хтось замкнув їх!

Пастор стукав і вимагав відчинити. Негайно!

Від дверей, тихо ступаючи і лукаво посміхаючись, віддалялася старенька служниця Таббі.

КОРОЛЕВА АВГУСТА

Узагалі, її повне ім'я було Августа Джеральдіна Альмеда. Ця «фатальна жінка» жила на іншому острові, який, уже крадькома від сестер, вигадала Емілі. Острів називався Гаалдін.

Після того, як острів став незалежним, на Гондалі правила королева Августа. Але вона виявилася лицемірною, гордовитою, жорстокою і деспотичною. Вона плела інтриги, приносила горе сім'ї, коханим і підданим.

Природно, що піддані також збунтувалися (може, й за прикладом Емілі та Енн) і прогнали геть таку королеву.

Августа Джеральдіна поселяється на Гаалдіні. З нею – її вірний слуга Промеріно. Він віддано і безнадійно любить свою пані. Проте королева мріє про повернення на Гондал, про помсту і владу.

Вона посилає свого вірного і люблячого Промеріно, щоб той організував змову на Гондалі, аби повернути владу їй, Августі-королеві.

– Без перемоги не повертайся, – наказує повержена королева.

– Я привезу вам корону, Ваша Величносте, – обіцяє Промеріно.

Тепер королева геть сама. Вона йде на берег океану. Дивиться, як повільно котяться важкі хвилі.

І раптом помічає, як берегом іде, підстрибуючи, маленька дівчинка. Дівчинка нагинається, підбирає камінці і жбурляє їх у воду. Вона весела й безтурботна. Смішно блищить на сонці її ластовиння.

– Хто ти? – питає королева Августа.

– Мене звати Августа, – каже дівчинка. – Августа Джеральдіна Альмеда.

– Та ти насміхаєшся з мене, – обурюється королева. – Це я – королева Августа Джеральдіна Альмеда.

– Я знаю, – трохи сумовито відказує дівчинка.

– Звідки?

– Подивіться уважніше на мене.

Королева пильно дивиться на дівчинку та її ластовиння. І здригається. Це ж вона, вона у дитинстві, ще коли була просто королівською донькою.

– Зникни! – наказує королева.

Дівчинка зникає. А королева стоїть на березі, тільки вже зовсім іншому. Вона впізнає – це берег острова Гондал. Берег її дитинства.

Назустріч їй простують люди: жінка, чоловік, діти.

– Хто ти, дівчинко? – питають вони.

– Я Августа, – відповідає королева-дівчинка. – Августа Джеральдіна Альмеда. Ваша майбутня королева.

– Але ж у нашого короля немає доньки, – дивуються люди.

«Але ж у нашого короля немає доньки, – шепоче Емілі. – Немає доньки... То хто ж стоїть на березі Гондалу?»

Цього вечора Емілі Бронте написала свого першого вірша. Він починався рядком: «То хто ж стоїть на березі Гондалу?»

НЕЗНАЙОМКА

– То як справи у твоєму Гондалі, Енн? – спитала Емілі у Енн.

– Ніяк, – відповіла Енн. – Я покинула своє королівство. Гадаю, ти теж?

– Так, – кивнула головою Емілі. – Покинула.

– Ми вже майже дорослі, правда?

– Так, – згодилася Емілі.

– Мені тринадцять, а тобі п'ятнадцять.

– Звичайно.

Емілі нізащо б у світі не призналася, навіть сестрі, цій малій зануді, яку вона дуже любить, що вона продовжує творити історію і Гондала, і Гаалдіна. Що написала вже кілька десятків віршів про королеву Августу й острів Гондал.

А Енн ішла та йшла по садку. Куди – вона й сама не знала. Вперше не знала.

Раптом вона помітила, що назустріч їй вийшла з-за дерева незнайома молода жінка. Вони порівнялися. Жінка уважно подивилася на Енн.

– Ви не скажете, де живе пастор Патрик Бронте? – спитала вона.

– Ось там, – показала Енн.

– Дякую, мем, – сказала жінка.

«Дивно, – подумала Енн. – Вона назвала мене, як стару жінку. Чому б це? Я ж лише дівчинка. І чого їй треба від тата? Чи це одна з його парафіянок? Але я б тоді її знала».

Вона пішла далі. Під ногами шелестіло листя. Незабаром зима.

«Незабаром зима, – подумала Енн. – Саме зимою до Говорта прибуває незнайомка. Незнайомка?»

Їй стало дивно, що вона подумала про якусь незнайомку. Звідки це в неї, ці дивні фантазії? Час прощатися з дитинством, з його іграми.

«Я буду гувернанткою», – подумала Енн.

А в голові наполегливо стукало речення: «Незнайомку побачили в містечку осіннього ранку».

«Мабуть, таки краще осіннього, а не зимового», – подумала Енн.

Вона злилася сама на себе. Ця жінка, яку вона зустріла, хіба вона таємнича незнайомка? Звичайна, трохи стомлена жінка.

«Вона ж просто йшла до тата, – подумала Енн. – Просто йшла до тата...»

Але хоч скільки переконувала себе – неспокій не минав.

Щось схоже на легкий туман, що оповиває осінніми й зимовими ранками сад, оповив її саму. Вона йшла та йшла, і не знала куди. Невже їй теж хочеться писати, вигадувати ці химерні історії?

ІСТОРІЯ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Сестри Шарлотта Бронте (1816-1855), Емілі Бронте (1818-1848), Енн (Анна) Бронте (1820-1849) – унікальне явище не лише англійської, а й світової літератури. Всі троє сестер Бронте, хоч прожили небагато, написали видатні твори, стали класиками. Їхні романи, зокрема «Джен Ейр», «Шерлі», «Віллет» Шарлотти Бронте, «Грозовий перевал» Емілі Бронте, «Агнес Грей» і «Незнайомка з Вайлдфелл-Голлу» Енн Бронте увійшли до золотого фонду красного письменства. Вони перекладені багатьма мовами, ними зачитуються у Європі (зокрема, в Україні), Америці, на інших континентах. Образи їхніх непокірних, гордих, таємничих і вразливих героїнь хвилюють читачів і нині.

Крім того, Емілі й Енн відомі як поети зі своїм баченням світу. Поезія Емілі Бронте (як і образ Джен

Ейр у романі її сестри Шарлотти) була визнана новаторською для свого часу. А роман «Грозовий перевал» Емілі Бронте, в якому письменниця створила свій позачасовий міфічний світ із сильними пристрастями героїв, інший класик англійської літератури Сомерсет Моєм включив до десяти найкращих романів світу всіх часів.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ЗАПИТАННЯ АФІНСЬКОГО ХЛОПЧИКА (дитинство Сократа)	6
КНЯЖИЙ МЕЧ (дитинство Данила Галицького).	32
КАРТА НЕВІДКРИТИХ ЗЕМЕЛЬ (дитинство Фернандо Магеллана)	58
ЯБЛУКО ВІД ІСААКА (дитинство Ісаака Ньютона)	86
ВИСТАВИ ТРЬОХ СЕСТРИЧОК (дитинство Шарлотти, Емілі, Енн Бронте)	111

Видатний французький письменник
Антуан де Сент-Екзюпері стверджував,
що «всі ми родом з дитинства».

Наші дорослі досягнення ґрунтуються
на дитячих спогадах та мріях. Ті, кому пощастило
вчасно виявити свій талант, нині щасливі та відомі
всьому світові. Історії геніального дитинства
із серії «Життя видатних дітей» допоможуть
Вам і Вашій дитині виявити саме той
неповторний талант, що зробить
Вас батьками видатної особистості.

